

ПАЭЗІЯ

Міхась Пазнякоў ШТОМІГ МІРНЫМ ДНЁМ ДАРАЖЫЦЬ

Вершы

Пазнякоў Міхась (Міхаіл Паўлавіч) нарадзіўся 24 студзеня 1951 года ў вёсцы Заброддзе Быхаўскага раёна. Скончыў філфак Белдзяржуніверсітэта. Працаваў настаўнікам у школах Бярэзінскага раёна і г. Мінска, дырэктарам Літаратурнага музея Максіма Багдановіча, навуковым супрацоўнікам Інстытута мовазнаўства АН Беларусі, галоўным рэдактарам выдавецтва «Юнацтва», часопісаў «Вожык», «Нёман», намеснікам дырэктара РВУ «Літаратура і мастацтва». З лістапада 2005 г. — старшыня Мінскага гарадскога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Аўтар больш як 100 кніг паэзіі, прозы, публіцыстыкі, крытыкі, слоўнікаў, перакладаў, навукова-пазнавальных кніг для дарослых і дзяцей. Лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі Беларусі і яшчэ 32 рэспубліканскіх і міжнародных літаратурных прэмій. У тым ліку лаўрэат літаратурных прэмій імя П. Броўкі, Я. Маўра, В. Віткі, трох рэспубліканскіх прэмій «Лепшая кніга года», прэміі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі і тройчы — прэміі міністра абароны Рэспублікі Беларусь і інш.

Лаўрэат міжнародных літаратурных прэмій імя В. Біянкі, М. Твэна, М. Гогаля, Р. Скаварады, Г. Бёля, А. дэ Сент-Экзюперы, Ф. Петраркі і інш.

Заслужаны дзяяч культуры Рэспублікі Беларусь. Узнагароджаны медалямі Ф. Скарыны і «За працоўныя заслугі».

ПЕРАМОГА, РАДЗІМА, НАРОД

Хай бягуць, пралятаюць гады
Над краінай маёй,
залатыя,
Толькі ўзрушана будучь заўжды
Узвышаць нас паняцці святыя:

Перамога, Радзіма, народ! —
Хай лунаюць над намі святліста.
І мацуе, і лучыць штогод
Іх магутна-жывое адзінства

Нам нястомна ісці на паклон
Да герояў Вялікай Айчыннай
І адвечную веліч тых дзён
Берагчы, шанаваць несупынна.

Кожны трэці ў пажары вайны
Вечным болем застыў назаўсёды.
Не сплаціць нам жахлівай цаны
За наш сонечны час, за свабоду.

Нам прыгожа і радасна жыць
Іх адвагай і вераю правай
І штоміг мірным днём даражыць
І нязгаснай народнаю славай.

ВЕТЭРАНЫ

Адыходзяць... Так мала ў страі
Ветэранаў — сыноў Перамогі,
Назаўсёды ў былыя баі
Клічуць іх баявыя дарогі.

Адыходзяць... За праўду сваю
Пастаяць з маладымі сябрамі,
Што ў атаках палеглі ў зямлю,
Каб яна расцвітала садамі.

Адыходзяць... І звон медалёў
Замаўкае, нібыта адвага,
Што на тысячах спела палёў
Ад ускраін Масквы да Рэйхстага.

Адыходзяць... Няўмольна, без слоў...
Толькі рана ўсміхацца з надзеяй
Безаблічных і змрочных часоў
Крывасмокам, дзялкам, ліхадзеям.

Адыходзяць... А бітва ідзе —
За сумленнасць, святло Перамогі,
Толькі вераць: жахлівай бядзе
Не бываць! Хоць не тояць трывогі.

Адыходзяць... Ды спраў найсвятых
Зноў трымаецца моладзь упарта,
Гэта ўнукі і праўнукі іх
Заступаюць на верную варту.

ПАЭЗІЯ

Віктар Ярац АСЕННЯЕ СВЯТЛО

Малая паэма

Ярац Віктар Уладзіміравіч нарадзіўся 23 кастрычніка 1948 года ў пасёлку Красны Мост Рэчыцкага раёна. Скончыў Гомельскі педагагічны ўніверсітэт, аспірантуру пры кафедры беларускай літаратуры. Кандыдат філалагічных навук. Працаваў загадчыкам сельгасаддзела рагачоўскай раённай газеты «Камунар», на Гомельскай студыі тэлебачання, выкладчыкам Гомельскага педагагічнага ўніверсітэта (з 1978 г. — дацэнт). Аўтар зборнікаў вершаў «Уваходзіны», «Добрыца», «Дняпроўскі бакен» і інш.

*Памяці воінаў генерала Ракасоўскага,
якія восенню 1943 года вызвалілі Лоеўскі і Рэчыцкі раёны
ад фашысцкіх акупантаў і іхніх паслугачоў*

З баямі,
з болем прабівалася святло
і ў мой надрэчны —
у шрамах вечнасці —
пасёлак.
Падмёрзлы вецер
мёў сваім крылом
апошнюю лістоту золкіх голек.

І ў хатах, пацішэлых за вайну,
дзе галасоў паменела намнога,
журботаю іконы ахінуў
сум белых ручнікоў, маўклівей Бога.

Сатканае на кроснах палатно
пад нізкай столлю ў зімах даваенных
было ў час ліхалецця заадно
з людской надзеяй
у сасновых сценах.

Марыя з немаўляткам на руках
і ўсе на абразях святыя лікі
прарочылі нялёгкі ў свеце шлях
да Перамогі,
а таму —
Вялікі.

І ўзор чырвоных кветак, нібы кроў,
што праз бінты прасочваецца з раны,
на ручніках пад сцюжны гул вятроў
грэў позірк і ўдоў,
і кожнай ралы.

Жылі чаканнем цені ў закутках
і трэшчыны ў падлозе —
толькі б зноўку
пачуць цыгаркі незабыты пах,
пра мірнае жыццё пачуць гаворку.

І ў вышыні, дзе колеры нябёсаў
змяняліся ад руху цеплыні,
да берагоў сівых Дняпра,
да пацямнелых плёсаў
якіх вяшчальніц галасы плылі?

Яны плылі адтуль,
дзе Волга з Донам
павязкі мылі кожнаму байцу,
адтуль,
дзе грузлі
ў чарназёме з коньмі
цяжкіх гарматных устаноў колы
і ногі
грузлі —
гірамі свінцу.

Адтуль ляцелі весткі франтавыя
пра кананады
ўгнэваных ствалоў
вячэрнім самалётам, што не вые
і бомбы не скідае агнявыя, —
на дол
дэсанты сее
родных слоў
на стропах
заціхаючых вятроў.

Віктар Какорыч ДНЯПРОЎСКИ РУБЕЖ

Апавяданне

Какорыч Віктар Леанідавіч нарадзіўся 10 сакавіка 1945 года ў Бранску. Працаваў па рабочих спецыяльнасцях у розных арганізацыях, быў матросам на рыбалоўным траўлеры, выхавальнікам рабочага інтэрната. Завочна скончыў факультэт журналістыкі БДУ, быў супрацоўнікам шматтыражнай газеты, карэспандэнтам раённай газеты і рэдакцыі абласнога радыёвяшчання.

Друкаваўся ў мясцовых і рэспубліканскіх выданнях. Аўтар зборніка апавяданняў «Жыццё...» (1995).

Разведчыкам Вялікай Айчыннай прысвячаецца

«Чый жа гул? Танкаў? Самалётаў? Машын-браневікоў?.. Цяжкі гул. Няўжо танкі? Мноства танкаў. Няўжо зноў дывізія прэ? Яшчэ адна халера на нас... І якраз жа перад нашымі пераходамі апошнімі...»

Раптоўна прачнуўшыся з чвэрць хвіліны таму сярод кароткай летняй ночы і не адразу скінуўшы з сябе край вайсковай плашч-палаткі, ён, ужо заклапочана-ўстрывожаны, парывіста сеў, услухоўваючыся ў начную цішыню без далёкіх грымот арткананады на ўсходзе, і, спрабуючы дакладней вызначыць — адкуль іменна даносіцца ледзь улоўны для слыху і ўжо знаёмы нудліва-пагрозлівы гул шматлікіх матараў, паспешна ўсхапіўся на ногі. Тут жа побач з ім узнікла вышэйшая за яго чорная фігура: падняўся яго таварыш, які спаў крокі за тры, гэтаксама на дагледжана-ўтравелай зямлі сярод нахіленых да цэнтра чатырох, з абчасаных бёрнаў, апор лясгасаўскай пажарна-назіральнай вышкі ў выглядзе каркасна-высознай піраміды, што стаяла ў пахкім хвойніку між Бярэзінай і Друццю.

— Чуеш? — прашаптаў ніжэйшы. — З захаду гул матараў. Недзе каля Ба-бруйска. Самалёты? Думаю, танкі. Адышлі ад горада і чэшуць па магілёўскай. А мо ўжо і звярнулі на нашу, быхаўскую. Тысяча д'яблаў... І так не мог доўга

заснуць... Нейкая інтуіцыя на гэтыя маторы. Слабенькі гул, а ўспароў мае сонныя мазгі.

— Ён і мяне разбудзіў, — прамовіў таварыш сіплаватым голасам, бо, разгрэты ўчора спякотным сонцам падчас хуткага пераходу, наглытаўся дужа сцюдзёнай вады крынічнай. — Мо нашы танкісты на маршы? Прарвалі фронт каля Рагачова ці Жлобіна і шуруюць на Бабруйск, па гомельскай... Адбіць горад... Ціха, ціха... Ціха... Не, усё-ткі самалёты ляцяць. Гул надта бліжэе...

— І мне ўжо так чуюцца, — пагадзіўся ніжэйшы. — Давай сходзім у разведку. А гэты «пik» лясны — дарога наша. За мной... Калі спатыкнуся на падгнілым якім дрэве — паспей схапіць.

І ён, машынальна правёўшы рукой па правай кішэні на грудзях, каб упэўніцца, ці на месцы раней знойдзеная разведчыкамі (пасля атакі амаль на іх вачах на палутарку ў раёне Старых Дарог «месера», што знянацку наляцеў спераду) у палявой сумцы забітага (разам са старлеем-сувязістам) маёра дзяржбяспекі напалам разарваная па паралелі вышэй ад Магілёва вайсковая карта ўсходняй часткі рэспублікі з дзвюма, ад Бабруйска, праведзенымі чорным алоўкам стрэлкамі нямецкага наступу ў кірунку Магілёва і Рагачова, а паміж імі, як папярэджанне, значна таўсцейшая страла чырвонага колеру перасякала райцэнтр Быхаў, раку, прыпоймавы лес і даходзіла аж да стратэгічна важнай шашы Магілёў — Гомель (няйнакш, тут і рыхтуецца галоўны ўдар), ступіў некалькі ціхіх крокаў да не вельмі крутога пралёту драўлянага — дзве шырокія дошкі і на іх прыбітыя ўпоперак ліштвы, — у цемры намацаў ботам ніжнюю планку і бяшумна пачаў узнімацца насустрач усё большаму гулу. Адолеў першы пралёт, звярнуў направа — другі, яшчэ направа — трэці. Зварочваючы на чацвёрты, прашаптаў:

— Чыркні сёння ў дзённік пачутае з неба і не забудзь — мо пазней убачае. Фіксуй нашу часіну...

А яна была — лепей чалавеку не нараджацца. Змрок у ясна-сонечныя мірныя дні апусціўся на край беларускі. І здаецца, не было гэтакага змроку раней ніколі. Дрыжэла-стагнала параненая зямля ад выбухаў цяжкіх снарадаў, мін, бомбаў. Стагналі параненыя ад варожых куль, асколкаў цывільныя і вайскоўцы, а цяжка-параненыя прасілі, каб не мучацца ад нясцерпнага болю, іх прыстрэліць.

Страх за сваіх дзяцей ахопліваў мацярок па дарозе на ўсход. Жах стаяў у вачах малых ад пікіравання самалётаў з чорнымі крыжамі на крылах. Кідаліся на зямлю і закрывалі вушы рукамі, каб не чуць страшэнна-жудаснага выцця іх сірэн, пранізлівага віскату бомбаў, што падалі з вышыні, і смяротнага стракатання — агню іх кулямётаў. Жанчыны пасылалі гнеўныя праклёны гітлераўскім забойцам. А на аэрадромах гарэлі нашы самалёты, гарэла на палях баёў наша тэхніка ад знішчальнага агню варожай артылерыі, бомбавых удараў, танкавых гармат, і ў іх згаралі нашы экіпажы. Гарэлі дамы ў гарадах, вясковыя хаты, і горкі пах дыму разносіўся ветрам па навакольных прасторах.

У яшчэ не занятых немцамі вёсках панаваў страх не толькі сярод людзей. Прадчуваючы бяду, ірваліся з прывязей коні, рыкалі каровы, кідаліся то ў адзін бок, то ў другі... Заліваліся дзікім брэхам вясковыя сабакі, чуючы галасы і адрывістыя каманды на чужой мове.

Па шляхах-дарогах, ледзь перастаўляючы ногі ад голаду і смагі, у доўгіх калонах брылі знясіленыя палонныя чырвонаармейцы, якіх канваіравалі гітлераўцы з аўтаматамі напaгaтoвe.

Узбоч стаялі разбітыя танкі, браневікі, абгарэлыя машыны, трактары з прычэпленымі гарматамі, ляжалі разбітыя перакуленыя вазы, як вайскоўцаў, так і бежанцаў. Валяліся акрываўленыя бінты, прабітыя каскі і пілоткі з чырвонымі зорачкамі. Бурія плямы крыві на траве... Воддаль — прадаўгаватыя ўзгорачкі свежай зямлі.

І ад самай раніцы да вечара чуліся стрэлы: нямецкія салдаты вышуквалі ацалелых чырвонаармейцаў у густых прылесках, па вясковых дарогах, калгасных палетках. Бо ўжо, лічы, тры тыдні з-за польскай мяжы на нашу зямлю напаўзала атрутная цёмна-зялёная пачвара берлінскага д'ябла ў чалавечым абліччы. І ўжо дваццаць першы дзень аж два мільёны ботаў чужынцаў-афіцэраў і салдат нахабна тапталі зямлю нашай радзімы. Захопліваючы ўсё новыя тэрыторыі па ўсёй шырыні, ад паўднёвай Прыпяці да паўночных азёраў і лясоў па гэты бок Заходняй Дзвіны. Узброеныя першакласнай тэхнікай салдаты ў цёмна-зялёных мундзірах і падпярэзаныя шырокімі рамянямі са свастыкай, як фрэзы, і з нямецкімі словамі на металічных спражках «З намі Бог», кіруючыся на Маскву, ужо захапілі большую частку Беларусі. Пераадолеўшы каля Бабруйска, пасля вымушанага адступлення нашых часцей, шырокую Бярэзіну і адкінуўшы нашых вайскоўцаў, нямецкія танкі прарвалі абарону на рубяжы нашмат вузейшай Друці і, па словах палоннага афіцэра батальёна тэрытарыяльна-ахоўнай дывізіі, падыходзілі да вёсак Магілёўскага раёна. А таксама ўжо захапілі важны адрэзак чыгункі: станцыя Дашкаўка — Быхаў — Рагачоў.

«І гэтая Ленінградска-Адэская лінія, ад Віцебска на поўначы і да Калінкавіч на поўдні, — думаў і быў цвёрда ўпэўнены ніжэйшы, — для ворага стане апошнім рубяжом на нашай зямлі. Свежыя нашы арміі моцнымі ўдарамі прарвуць нямецкую абарону паміж Заходняй Дзвіной і Дняпром, адначасова — на поўдні, каля Рагачова і Жлобіна, а таксама дзесьці ў цэнтры. Магчыма, на ўчастку паміж вёскай Салтанаўкай, каля якой генерал Раеўскі са сваім корпусам адбіваў калісьці атакі французаў, і Старым ці ніжэй — Новым Быхавым. Вызваляць захопленыя Бабруйск, Барысаў і сустрэнуцца пад Мінскам, а потым будуць часткамі граміць немцаў. А пакуль што насупраць, за чыгункай, за некалькі кіламетраў ад яе — на заходнім баку Дняпра, а мо і бліжэй, нашы механізаваныя карпусы, дывізіі, артпалкі і авіяпалкі ўжо падрыхтаваліся найлепшым чынам да сустрэчы з агрэсарам і ні ў якім разе да падыходу галоўных сіл не дадуць і кроку ступіць ворагу за раку, на ўсход...»

Ніжэйшы спыніўся і, часта дыхаючы ад шпаркага пад'ёму, абапёрся рукамі на правую парэнчу пятай, ужо больш крутой і вузейшай, лесвіцы-пралёту. Звяртаючыся да вышэйшага і аддыхваючыся, загаварыў гучней, быццам прарвала чалавека:

— Не для чужых вушэй... Зараз я выкажу... Па рабоча-сялянску... Крый божа, як кажуць, ты яшчэ каму прагаворышся... Ведаеш, пра што я?.. Такого настрою не пацярплю... Пастаўлю да сцяны... сасны. І рука не здрыганецца... Як панікёра... Вымушаны буду... Мы не далі сябе дабіць... Рынуліся на немца... Хто з чым у руках... Два ўзводы страцілі ў дзень прарыву... Мне дарагі кожны чалавек... А тут — самога сябе пад манастыр падводзіш... Нам толькі гэтага і не хапае... Прашу цябе. Я веру ў перамогу, і ты вер... Да канца трэба верыць. І мы будзем верыць... А нянавісці ў нас хопіць на іх. — Ніжэйшы змоўк, раптам успомніўшы сваіх блізкіх і родных, з асаблівай цеплынёй свайго сына і жонку. А ў наступную хвіліну, правяраючы трываласць нітак, паторгаў металічны гузік левай нагруднай кішэні, у якой, апроч асабістых дакументаў,

было аматарскае фота: ён у вайсковай форме, пяцігадовы сын Віталік у матросцы, жонка Ала ў летнім белым плацці сядзелі на лаўцы ў гарадскім парку, адпачываючы пасля гушкання на арэлях, катання на каруселі і доўгай прагулкі да возера. — Так што, Ілья Фёдаравіч, адкінь усе сумненні наконт нашай арміі. Мы ўжо шмат панюхалі пораху. Я на другі дзень вайны страляў па немцу, ты пазней... Кантужаны, асколкі зачэпілі. Ты ўжо адзінаццаты дзень у атрадзе. Начальнікам штаба цябе зрабіў, аховы, разведкі. І не прагадаў. У цябе — армейская хватка і разумная ініцыятыўнасць. Нездарма сын вайскоўца і паслужыў на мяжы. Але не магу змірыцца з тваім песімізмам. Ніякага сумнення. Трыста грэкаў біліся з цэлай арміяй персаў. Ішлі на пазіцыю і добра ведалі: ніхто з іх не вернецца. Во як радзіму абаранялі... Я ўчора знарок прамаўчаў, там, ля крыніцы... Не мог, новенькі падышоў. А пры ім не хацелася, усяго трэці дзень яго ведаем. Нешта мне не падабаецца ў гэтым лейтэнанце. Прымкнуўся адзін, без дакументаў. Закапаў іх ці не... Чаму я верыць павінен? Давяраць пісталет ці аўтамат? Нешта ён цямніць... Без пілоткі, мундзір нібы з чужога пляча, нейкая татуіроўка на руцэ... Ты ж бачыў... Я дужа не распытваў. Няхай думае, што мы паверылі. Трэба вуха трымаць востра і вачэй з яго не спускаць... За лініяй фронту разбярэмся. Не пра яго размова. Калісь на Бярэзіне мы і французаў не спынілі. Думаеш, адступаючы, Кутузаў не верыў у перамогу? А ў нас яшчэ наперадзе — шырэйшая рака... Без веры, аптымізму і дысцыпліны мы хрэн іх прагонім. Адкінь, Ілья Фёдаравіч, усе негатывы... Раз і назаўсёды...

Наступіла працягла-маўклівая паўза.

— Нічога сказаць не хочаш? — падагнаў ніжэйшы на далейшую размову свайго, відаць, падначаленага.

— Цяжка бачыць, — уздыхнуўшы, вымавіў з сумам у голасе вышэйшы. — А дадумацца да чаго талковага мазгоў не хапае, нават мне, гарадскому настаўніку... Нямецкія танкі не лепшыя за нашы, а яны ўжо вунь куды забраліся. А калоны бронетранспарцёраў, машын... Ну, прытармазілі мы адну... Палыхнулі, вядома, слаўна. Тры іх цыстэрны. А колькі праехала ўжо гэтай брані, гэтых аўтапраўшчыкаў! І ўсё едуць, едуць. Адалі ўжо Мінск, Бабруйск... Сілішча вялікая. Іх пяхотная дывізія куды большая за нашу па колькасці штыкоў. У танкавай — за шаснаццаць з паловай тысяч, я ведаю... Усё прuć, прuć, прuć... Такая навала, якой у гісторыі не было. І наша армія не можа спыніць. Мы ніяк сваіх не дагонім... Лінія фронту ўсё адыходзіць і адыходзіць... Нейкі правал. Нашых самалётаў рэдка бачым¹. Куды падзеліся? А хто будзе іх калоны бамбіць? І ўсё круціцца ў галаве — чаму так здарылася? Цяжка пераварыць, Іван...

— Нялёгка, але адступленне — яшчэ не пройгрыш у вайне, — рэзка перапыніўшы таварыша, запарэчыў ніжэйшы. — У наступленне рэзервы пойдучь. За гэтыя больш чым паўмесяца ад пачатку вайны можна арганізаваць мільённую армію. І яна ўжо ёсць, адмабілізавана. Упэўнены. Сёння ў нас — чорная палаца, заўтра ў іх будзе чорная. А ў нас — белая. Як пасля начы — дзень. Не памогучь ім ніякія танкі і самалёты. Наш дэвіз: «Выстаяць і перамагчы!» Пагонім гада іменна ад гэтага берага Дняпра. Толькі б не спазніцца. Трэба апарэдзіць немцаў. Перайсці лінію раней, чым яны пачнуць... І будзем іх біць і ў хвост, і ў грыву. Куды ён палез са сваім рылам — гэты Адольфік неразумны? У нас людзей разы ў тры больш. З намі ўвесь народ. Мае маці і бабуля праваслаў-

¹ За першыя дні вайны было страчана больш за 1200 самалётаў.

няя, моляцца за нашу перамогу, за мяне. Ды ўсе вернікі моляцца... І калі па праўдзе, той, хто высока над намі, — ён узняў на момант руку ўгору, — не дапусціць несправядлівасці. А праўда на нашым баку. І ясны розум дасць нашым камандуючым і скіруе ў правільны бок. Аднак трэба спяшацца...

— Штосьці падазрона бухаў, не чуваць, толькі нейкія сполашкі, — здзіўлена прашаптаў вышэйшы, аднімаючы бінокль ад вачэй і паварочваючыся тварам да ніжэйшага, і ў серабрыста-месяцовым святле на правай пятліцы яго гімнасцёркі ледзь прыкметна бліснуў чырвона-рубінавай эмаллю і акрэсліўся кубік малодшага лейтэнанта. — Хаця я прыкідваў, да чыгункі няма і трыццаці пяці... Зірніце, таварыш капітан, — працягнуў бінокль.

— Значыць, паляцелі далей, — прамовіў старэйшы, беручы бінокль. — Можна, у іх заданне — скінуць бомбы на бранскія ці варонежскія заводы?. Добра, што нашы зенітчыкі недзе за Дняпром у шапку не спалі. Праводзілі агнём з пражэктарамі і мо нават збілі. А не чутно... Дужа далёка, і, відаць, снарады малыя. Нашы акапаліся недзе за чыгункай на гэтым баку Дняпра, б'юцца насмерць... Іначай нельга. Ззаду — шырачэзная пойма. А калі глядзець адсюль, з вышыні берага прылугаваго, усё як на далоні. Ведаю, раней бачыў. Да вайны прыязджаў. А за поймай, на ўскрайку лесу, дужа не замацуешся. Артылерыя зверху накрые... Толькі біцца і выстаць да падыходу новых дывізій. А яны ўжо недзе ў дарозе. Цярпенне, Ілья Фёдаравіч, яшчэ суткі ці суткі з паловай — і падбяромся да нямецкіх пазіцый, да іх перадавой. А цёмнай ноччу рызыкнём ціхай сапай... Дзе-небудзь паміж Быхавамі — Старым і Новым... Даставім наш палкавы сімвал у штаб арміі. Кроў з носа, а даставім... Наш полк разбіты, але не пераможаны... Сцяг у нас, і полк існуе, жыве. Рана ці позна — будзе не проста атрадам... І карту даставім за лінію... Калі хлопцы твае не даставілі і не папярэдзілі. Дзе яны цяпер, нашы разведчыкі? Пайшлі самыя ж вопытныя, надзейныя. Не змогуць копію данесці — арыгінал даставім. Што зробіш... Ну, не пашэнціла таварышам. Хацелі праскочыць адкрытае месца і не ўбачылі самалёта. З-за ранішняга сонца ў вочы. Маёр ледзь вымавіў: «Карта... Даставіць...» Самае для нас важнае цяпер. Не давезлі яны — мы абавязаны. Пухам зямля маёру і яго таварышу. Здабылі ж недзе інфармацыю, слава ім. Дажывём да перамогі — не дадзім іх забыць. Мы не гаварылі яшчэ... Няўжо каго з казырных афіцэраў прыхапілі?

Капітан зірнуў на падначаленага.

— Ляд яго ведае, — ціха сказаў малодшы лейтэнант. — Можна, прагаварыўся нехта. Пад уздзеяннем шнапсу ці самагонкі. Перад начлегам у якой хаце. Можна, і ў хаце якога настаўніка мовы нямецкай... Падслухаў і перадаў... Дзесяць варыянтаў. Але наўрад ці гэта дэзынфармацыя.

— І, думаю, не проста так, не выпадкова з ім быў і старлей-связіст у форме энкавэдэ, — выказаў здагадку Дамарад. — Ці не заарканілі каго з прыбліжаных да штаба?

— Усё магчыма.

— А штаб у іх, сабак, на вышыні. Разумеюць, што ні Магілёва, ні яго мастоў ім не захапіць. І мастоў Рагачова і Жлобіна не ўзяць. Абарона будзе жале-забетонная. На гэтым беразе ці на тым... Стратэгічныя вузлы транспартныя. Ад іх — прамыя дарогі на Маскву, Гомель, Данбас. Па шашы і чыгуны. Дый

навошта салдат губляць? Калі паміж Магілёвам і Рагачовам ё гарадок Быхаў з мостам. І можна з ходу... Трэба спяшацца нам. Дайсці і не загінуць. Я абавязаны выканаць волю кампалка. Гэта для мяне як загад. Пад'ём на гадзіну раней. Разведку і дазоры ўзмацніць. Асабліва дазор з боку дарогі. Каб не напароцца яшчэ раз. На «гансаў» хітрых у нашай форме. Няхай напарацца яны на нас...

Не ведалі ні капітан Дамарад, ні малодшы лейтэнант Мельнікаў, знаходзячыся над верхавінамі дрэў — на самай высокай і цеснай пляцоўцы лясной вышкі, — бачачы ледзь прыкметныя бела-жоўтыя сполахі на ўсходзе далёкага гарызонту пасля нямецкіх бамбавозаў, што нядаўна праляцелі, злавесна равучы маторамі і на імгненне засланяючы сабой дрогкія зоркі, не ведалі і ўсе іх трыццаць чатыры падначаленыя, якія адпачывалі ўнізе, крокаў за семдзсят-восемдзсят ад апор, пад соснамі, радавыя і сяржанты, што цудам вырваліся з навагрудскага «катла»¹ на чале з капітанам Дамарадам. Не ведалі ні цяпер і не будуць яшчэ ведаць ні ўдзень, ні ў наступную ноч, прабіраючыся па лясным і балоцістым бездарожжы моўчкі, з вялікай перасцярогай і пазбягаючы сустрэч не толькі з немцамі, да самай Друці і, дзесьці на паўшляху абышоўшы на даволі блізкай адлегласці, з-за багністага балота, нерухомую на дарозе калону нямецкіх грузавікоў і бронетранспарцёраў з ашчэранымі ў розныя бакі верхнімі кулямётамі, ні пасля удадай, нават не замачылі вопратку і зброю, пераправы цераз раку... Ніхто не ведаў, ды і не маглі ведаць, не маючы сувязі-рацыі, непрыемную навіну: акурат напярэдадні, пасля моцнай авіябамбёжкі, інтэнсіўна-знішчальнага артабстрэлу пазіцый абаронча-дняпроўскага рубяжу вышэй ад Быхава, немцы прарвалі, а затым — ударныя палкі 4-й танкавай і 10-й пяхотна-матарызаванай дывізіі 24-га бранятанкавага корпуса² Гудэрыяна пасля неаднаразовых спроб па наплаўных мастах (гарадскі цэлым захапіць не далі) фарсіравалі водную перашкоду і, кіруючыся на ўсход, паўднёвы ўсход і поўдзень — на Магілёў, з кожнай гадзінай, сеючы паніку і падаўляючы, пры дзейснай авіяпадтрымцы, гераічнае за ракой супраціўленне падраздзяленняў, расцягнутых на вялікім адрэзку фронту, і парадзелай ад страт 187-й стралковай дывізіі, паглыбляліся кіламетр за кіламетрам у тылы нашых часцей, захопліваючы асноўныя дарогі і пагражаючы акружэннямі. А нашы стралковыя батальёны, якія засталіся на правазахаднім беразе пасля адваяваных у немцаў станцыі Барсукі, вёсак Дашкаўка і Новы Быхаў, адбіваючы з розных бакоў атакі гітлераўцаў, пратрымаліся не вельмі доўга, а тыя нямногія з байцоў, хто здолеў вырвацца з акружэння, перабраліся на ўсходні бераг, каб прадоўжыць барацьбу. І цяпер, на пачатак дваццаць першых сутак вайны, насупраць атрада акружэнцаў капітана Дамарада — дзейнага камандзіра пяхотнага батальёна і былога, да саракаваго года³, ротнага палітрука, на гэтым, заходнім баку Дняпра, на ўчастку фронту Дашкаўка — Быхаў — Новы Быхаў ужо гаспадарылі немцы. А раней сам Быхаў гераічна абараняўся амаль два дні пасля акупацыі

¹ У гэтым «катле» апынуліся 11 нашых дывізіій.

² Астатнія дывізіі 24-га корпуса, што ваявалі па гэты бок, пачалі наводзіць пераправы на тры дні пазней (на 22-і дзень вайны): 3-я танкавая — пад Магілёвам, 1-я кавалерыйская з артылерыяй на конскай цязе — паміж вёскай Новы Быхаў і Рагачовам. На момант баявых дзеянняў 3-я панцыр-дывізія мела 215 танкаў, іншае ўзбраенне.

³ У 1940 годзе пасада палітрука была скасавана і адноўлена ў другой палове ліпеня 1941-га.

правабярэжнага Рагачова, удвая большага па тэрыторыі, насельніцтве, добра падрыхтаванага да абароны, і дзе фашысты, захапіўшы горад, спрабавалі перабрацца за Дняпро, а пасля рашуча-жорсткага адпору чамусьці пакацілі 3-й танкавай дывізіяй¹ па старым шляху ў напрамку буйной прыдняпроўскай вёскі Новы Быхаў. Пэўна, маючы намер, гадалі вайскоўцы, чакаючы ў прыдарожна-лясной засадзе раптам убачаную салдатам-назіральнікам з дрэва ўдалечыні танкавую калону, прамінуць яе і дайсці да таго ж Быхава, каб далучыцца да часцей, якія ўжо падышлі, штурмавалі райцэнтр і атакавалі прыбярэжныя, па абодва яго бакі, нашы баявыя пазіцыі. Але стойкасць чырвонаармейцаў не давала гітлераўцам адваяваць плацдарм на супрацьлеглым усходнім беразе ды наладзіць пераправу.

І калі аб гэтым першым, вышэй ад Быхава, нечаканым прарыве, дзякуючы разведчыкам, стане вядома, то для яго, камандзіра, надыдзе вельмі адказны момант — працягваць з вялікай рызыкай для існавання атрада рухацца наўздагон сваім войскам ці атабарыцца ў вялікім найбліжэйшым лесе і, папайняючы атрад мясцовымі жыхарамі ды акружэнцамі, што засталіся пасля няроўных жорсткіх баёў па гэты бок лініі фронту, бязлітасна граміць супастата яго ж адваяванай зброяй. У яго ж тыле, пад баявым сцягам. Яшчэ не ведалі...

Сыходзячы долу па злёгку пругкіх дошках першым, Дамарад нечакана перад апошнім спускам-пралётам унізе каля парога ўбачыў размыта-цёмную постаць каржакаватага Баразноўскага — выпрабаванага ў баях дваццацісямігадовага салдата, які, застаючыся дагэтуль непрыкметным, быў на варце гэтага сектара з нямецкім аўтаматам.

— Што, Юра? — ціха спытаў камандзір, ступіўшы на зямлю і прадчуваючы нядобрае.

— Таварыш капітан, — з прыкметным хваляваннем у голасе пачаў напаўголосу дакладваць вартавы. — Падыходзіў узводны... Знік наш лейтэнант. Пайшоў «да ветру» і не вярнуўся.

— Даўно няма? — спытаў Дамарад.

— Хвілін пяцьдзясят. Яшчэ да самалётаў пайшоў. Ахоўнік падсваціў ліхтаром... Сінім колерам... Быў у пілотцы, гімнасцёрка без рэменя. Пакінуў, дзе спаў. З краю, побач з Міхам, яфрэйтарам Жолудзевым. Спалі на Мішавым шынялі...

— У яго ж дыскавы з патронамі, — нагадаў з трывогай у голасе малодшы лейтэнант Мельнікаў.

— Аўтамат на месцы, — супакоіў баец. — Нічога ні ў кога не ўзяў. Правярылі... Можна, далекавата адышоў? Не туды забрыў? Раней жа вяртаўся... А ўцячы мог і заўчора, калі ў вёску хадзіў па харчы. Можна, дзе пад елкай сядзіць, чакае, пакуль пасвятлее. Гукаць жа нельга. Рэжым цішыні. А лес густы, цёмны. Лёгка заблудзіцца...

¹ 3-я дывізія, маючы ў пачатку вайны 215 танкаў і артылерыю, пазней апынулася перад Магілёвам невыпадкова. Яе падраздзяленні без поспеху наступалі ў раёне прыгарадных вёсак Буйнічы і Цішоўка на ўчастку абароны 388-га палка Куцэпава, а яе асноўныя сілы пасля пераправы ўдзельнічалі супольна з пяхотным палком «Вялікая Германія» і 10-й танкавай (46-га бранятанкавага корпуса) у акружэнні горада.

ПРОЗА

Юрый Пелюшонак ЛЁНЦІК І ГЕС

Рэальная гісторыя

Пелюшонак Юрый Анатольевіч нарадзіўся 11 красавіка 1957 года ў Мінску. Скончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1978) і медыцынскі факультэт Тартускага ўніверсітэта (1985). Працуе ўрачом у 27-й гарадской паліклініцы Мінска. Аўтар кніг прозы «Струны для Бітл Баса», «Through the Eyes of a Cockroach», «Practical Demagogy», «Жняцы».

*Прысвячаецца ваеннаму ўрачу
Леаніду Іванавічу Астраўлянчыку*

Калі Лёнцiк пайшоў у першы клас, Гес быў першым намеснікам Гiтлера ў нацысцкай партыі. Лёнцiка і Геса анічога не звязвала, апроч таго, што жылі яны ў Еўропе, раздзеленыя некалькімі сотнямі кіламетраў. Лёнцiку ад Геса нічога не было патрэбна, а вось партыйным папличнікам Геса па нейкіх прычынах спатрэбілася краіна, дзе жывуць Лёнцiк, і сваё трынаццацігоддзе сустрэў ён ва ўжо акупіраваным Мінску.

У вайну снег у горадзе брудны, дамы цёмныя, руіны з агiднымі пахамі, а вось ледзяшы чыстыя. І калі бяжыш у валёнках з падвязанымі да іх канькамі з горкі, дык ледзяшы, звiсаючы з дахаў, зiхаюць і, адбiваючы сонечнае святло, прыхарошваюць нудлівую карціну навокал. Бяжыць Лёнцiк па Транспартным завулку, нясе дзясятка як, што мама дала яму для продажу або абмену на хлеб. Унізе на перакрываўанні з вуліцай Мяснікова, былой Новамаскоўскай, сябры — верабейкі вайны, гэткія ж, як ён, хлапчукі, гандлююць на маленькім пятаку ля першай гарадской паліклінікі.

«Каму мінская, каму мінская...» — чуе Лёнцiк гаймарытны голас Гамзатай. Таму празвалі яе так, што ў нос гугніць. Побач з Гамзатай стаіць Лялька, тварам прыгожая, заўжды ахайная, у перашытай плісоўцы і ў лакараваных боціках. Для ваеннага часу апранута, бы каралева, прапаноўвае футравую шапачку, ледзь кранутую моллю. Зрэшты, Лялька — гэта Вольга, але сябе кліча Люся. Побач Лёўка-мастак. Той незразумела чым гандлюе, але калі некаму трэба размяняць акупацыйныя маркі, больш буйныя на дробныя купюры, — гэта да яго. Тут жа баба прадае «сняжкі». Сняжкі — салодкія лёгкія шарыкі. Нібыта

шарык буйны, а паклаў яго ў рот — і няма нічога, растаў, пакінуўшы кроплю цукру на языку. Крыху далей адважае махорку якісьці дзед. Вядома, са сваёй махоркай ён Гамзатай не канкурэнт, тая прапаноўвае папярсы, добрыя папярсы «Мінскія». Але і ў дзеда свае пакупнікі, за махорку бярэ сухары, самагон, пашанцуе — і маркі, і тады купляе хлеб у краме, што за паўсотню метраў па Мяснікова, да Заходняга моста. Дзед не працуе, картак яму не даюць, зрэшты, як і ўсім, хто стаіць на пятакчу.

Сёння Лёнцік абмяняе яйкі на сахарыну — сто маленькіх таблетаў у пачку, пагаворыць, паштурхаецца з сябрамі і да абеду аднясе сахарыну маці. Сям'я вялікая, кожны цягне што-небудзь на агульны стол. Выратаўвае ўсіх вялікі дом, які бацька Лёнціка пабудаваў на ўчастку зямлі, некалі выдзеленай яму за рэвалюцыйныя заслугі. Сам бацька высокіх пасадаў не займаў, ездзіў на драбінах, развозіў саджанцы, азеляняў горад, пасадыў сквер ля фабрыкі-кухні і ля вакзала. Былы камандзір коннай разведкі, ён пра ўсё меў сваё меркаванне, якое часта адрознівалася ад афіцыйнага, і таму, напрыканцы трыццатых, сасланы быў капаць чарговы канал недзе на поўначы. І засталіся шасцёра дзяцей з маці, у вялізным доме па вуліцы Рымарнай, 27.

Ат, дом на Рымарнай, колькі суседзяў хавалася ў тваім сутарэнні ў бамбёжку! Побач Дом урада, цэль зайздросная, і валяцца бомбы амаль на галаву. У глыбіні сутарэння малітвы... на рускай, на татарскай, на яўрэйскай. Потым стварылі гета, і абвіты калючым дротам рог яго знаходзіўся наўскасяк ад дома. Колькі народу адтуль, пераначаваўшы, перасядзеўшы ў сутарэнні дома, ішло потым аднымі ім вядомымі дарогамі, растаючы ў дыме вайны... Многія засталіся жывымі. І гаспадыня, і дзеці яе перажылі вайну. Маленькая чатырохгадовая дачка Іначка паехала перад вайной з садзікам на дачу. Іх цягнік накрыла авіяцыя. Калі ўсё сціхла, Іначцы і нейкаму васьмігадоваму хлопчыку пашанцавала выбрацца з перакуленага вагона. Вырашылі дзеці так: калі цягнік ехаў наперад, дык Мінск будзе, калі пайсці па шпалах назад. Узяліся за рукі і пайшлі... Праз тыдзень Іначку прывялі дадому бацькі таго хлопчыка. Старэйшы Іван перад вайной паехаў на ўсесаюзную будоўлю на поўдзень Украіны. Вярнуўся і ён. Але гэта ўжо ўзімку сорак другога. Прайшоў, стаў ля ганка, маці выйшла і не пазнала, думала — палонны ўцякач. «Зараз сыноч, хлеба вынесу», — сказала. А ён: «Мама, гэта я». Што тут сустрэчу апісваць... Калі вымылі яго, кашулю старую на снег выкінулі, яна, як просам, вошамі была абсыпана.

Івану і сямнаццаці не споўнілася, калі наладзіў ён плавільню ў двары, вытворчасць гаршкоў, балазе металу са збітых самалётаў было досыць. А сястра Ліля, самая прыгожая ў сям'і, гаршкі тыя вазіла па прыгарадных вёсках прадаваць. Неяк, вярнуўшыся з адной вёскі, пасля ўбачанага там вырашыла: «Пайду ў партызаны». Але як? «Трэба штосьці каштоўнае здабыць», — паварушыла яна сваім чатырнаццацігадовым розумам. Незразумела якім чынам, але сцягнулі яны з братам Лёнцікам друкавальную машынку з нейкай канторы, і гэта пры тым, што машынкi ў ваенны час ахоўваліся, як зброя. І перадалі машынку ў лес праз старэйшых сяцёр Зіну і Ліду, якія ведалі абазначаных людзей. Але ў партызаны Лілю і Лёнціка не ўзялі. «Такія свавольнікі патрэбны ў горадзе», — быў ім адказ.

Соваўся Лёнцік з сябрамі на пятакчу амаль штодня. Аднойчы яго моцна збілі немцы, проста там, на вачах ва ўсіх. Падмануў ён іх, як ім падалося, у таргах. Гамзатая спрабавала заступіцца, Лёўка-мастак хацеў спрэчку грашыма ўладзіць. Але старэйшы з немцаў сказаў, што «парадак быць павінны». Лёнціку ў той час добра дасталося. Схаваць ад мамы гэта не ўдалося. Маці ціха плака-

ла, ён стагнаў па начах. Але, тыдзень адляжаўшыся, зноў стаяў ён на пятакку ў сваіх падшытых скурай валёнках з падвязанымі канькамі. Трэба было дапамагаць сям’і.

Час ішоў. Вайна пераваліла за палову. Зіна і Ліда, сёстры Лёнціка, сядзелі па падазрэнні ў сувязі з партызанамі ў паліцыі. Знаходзілася тая ўстанова побач з Домам урада. Потым іх перавялі ў старую турму на Валадарскага. Калі выпадала чарга выносіць парашу, можна было праз турэмнае акно бачыць родны дом і двор, і нават тых, хто ў двары. Раз вывелі іх уначы, Зіна на секунду затрымалася ля акна. А як пастроілі ўсіх у турэмным двары, дык сёстры, якія заўжды стаялі побач, апынуліся ў розных канцах шарэнгі. Гэта іх выратавала. Усіх разлічылі на першы-другі і кожнага другога павезлі. У горадзе адбыўся замах на буйнога нямецкага начальніка. На другі дзень следчы немец сказаў на допыце Зіне, што ён расстраляў бы не кожнага другога, а ўсіх запар, бо «парадак быць павінны!» Ён так за ўвесь час следства і не здолеў выбіць прызнання ні з Зіны, ні з Ліды. Прамых доказаў супраць іх не было. Маці абівала парогі розных канцылярыяў. І здарыўся цуд: сясцёр выпусцілі.

Лёнцік ад прыроды меў сэрца добрае, вясёлае. Быў завадатарам мясцовых хлапчукоў. Смяяўся ўвесь пятак, асабліва тады, калі, прыставіўшы палец да верхняй губы, паказваючы «фюлера», наскокваў на прыяцеляў, выкрыкваючы па-нямецку «парадак быць павінны!»

Цэнтральная вуліца Савецкая, што знаходзілася непадалёк, ляжала ўся ў руінах, і асноўны рух на гэтым участку горада быў па Новамаскоўскай. Народу праходзіла за дзень шмат. Усе гарадскія навіны і чуткі збіраліся тут, а па трубах пад асфальтам у жалезным рэчышчы цякла старажытная Няміга...

Дзень быў звычайны, сонца ярка свяціла, і ўжо пахла вясной, калі да пятакка пад’ехала крытая брызентам грузавае машына. Адтуль саскочылі паліцаі, пачалі хапаць хлапчукоў і запіхваць у кодаб. Трапіў туды і Лёнцік. Адразу ж, прыкінуўшы план уцёкаў, сеў ля борта. Машына кранулася ўздоўж Мяснікова да вакзала. І за тыя пару хвілін, што яна ехала да вакзальнага сквера, Лёнцік змог адвязаць ад валёнкаў канькі, непрыкметна перарэзаць імі завязкі, што мацуюць брызент да кодаба, і, кінуўшы хлапчукам ісці за ім, скочыў у шчыліну, што ўтварылася. Паліцаі заўважылі і далі наўздагон некалькі стрэлаў. Лёнцік бег, як не бегаў аніколі ў сваім жыцці, ён імчаўся да найбліжэйшых дамоў, абганяючы вецер. Ужо за метр ад падваротні нейкага дома яго абсыпаў град пазбіваных з даху кулямі ледзяшоў.

Прыбег дадому, а маці ўжо ўсё ведае: Гамзатая паспела паведаміць. Маці сказала, каб з дому больш ні нагой. Паўгадзіны не мінула — Лёўка-мастак з’яўляецца. Задыханы. Ubачыў Лёнціка: «Думалі, што цябе забілі, як даў дра-ла». — «Таму што яйкі на пятакку забыўся», — пажартаваў Лёнцік. «А я з вакзала ўцёк, — не без гонару паведаміў Лёўка, — як пачалі нас грузіць у вагон, мы дошку выламалі — і хады...»

Маці паставіла на стол чыгунок з бульбай. Селі абедать. Гамзатая пачала адмаўляцца, хаця сама была галодная, відаць жа. Але маці пераканала. Увогуле ж Гамзатая, нягледзячы на знешнюю грубасць, была сарамлівая. Ці прыемна дзяўчынцы, скажыце, жыць з такой мянушкай ды яшчэ з вечна п’яным бацькам. І за ўсё жыццё аніводнага светлага ўспаміну, апрача школьных ёлак, дзе давалі цукеркі. Аніводнай цацкі ніколі ў яе не было. А марыла пра ляльку, у якой заплюшчваюцца вочы. Некалі ўбачыла на пятакку, як адна баба прадае такую ляльку. Папрасіла хоць у руках даць яе патрымаць. Прапанавала яна тады ўсе папярось, што мела, у абмен за яе.

Іна Мароз

НІЧОГА НЕ БЫВАЕ ВЫПАДКОВА

Вершы

Мароз Іна (Саламаха Іна Васільеўна) нарадзілася 8 мая 1970 года ў горадзе Наваполацку. Скончыла факультэт беларускай філалогіі і гісторыі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава. Працавала ў школах на Лепельшчыне, у гарадах Наваполацку і Полацку.

З 2009 года — удзельнік народнага літаратурна-музычнага калектыву «Крылы» пры ДУК «Цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма горада Наваполацка». Аўтар кніг паэзіі «Перапляценні» (2017), «Лістаслоўе» (2020).

Пад кідкім колерам хаваю сівізну —
Мінулага жыцця і боль, і страты.
Ды ад самой сябе ніяк я не ўслізну.
І лёс не абмінуць мне той кашлаты,
Які вядзе мяне, нібыта за руку,
Па сцежках вузкіх, лабірынтах тайных.
То кіне ў вір, а то ў бурлівую раку,
То ў бруд грахоў бязглузда-неахайных...
І здасца раптам: для змагання сіл няма,
Страшэнны холад, і ўсё цела млее...
Але праб'ецца сонца промнямі цяпла
І расквітнее белая лілея...

ЖЫВАТВОРНЫ ДОЖДЖ

Жыватворным дажджом ты праліўся
На зямлю, што апалена болем,
Што засохлым абдрапана голлем...
Жыватворным дажджом ты праліўся.

Мой анёл на нябёсах маліўся
За збавенне ад цяжкае долі,
Каб гаючым дажджом ты праліўся
На зямлю, што апалена болем.

Пяшчота халодных далоняў
Праявіцца ў кроплях на шкле.
І я ў тым ліхтарным палоне
Іду, быццам бы па скале.
Блукаю ў тумане пачуццяў.
Вакол камяні, камяні...
Ізноў толькі б не паслізнуцца
І не спапяліцца ў агні...

Лячу зноў на агеньчык, бы матыль,
Паддаўшыся падманлівай спакусе,
Што той былы апёк забыць прымусіць.
Гне долу вецер стэпавы кавыль.

Глытаю пыл прагорклых палыноў
І мрою пра салодкі пах мядовы.
Матляюся між іскраў-вос бядовых,
Гашу на золку я жарынкi сноў.

Да мяне ты прыходзіш у снах.
І ў жыцці мне ніхто не заменіць
Ні цябе, ні пяшчоты ў вачах,
Што празрыстаю плынню струменіць.

Уварвалася ў змрок мой святло.
Я яго берагу, як лілею,
Каб яно ў маім сэрцы жыло,
Каб душа мая болей не тлела.

З табою перастала я баяцца
Шалёнасці жыцця і цемры ночы.
Жахлівыя мне сны цяпер не сняцца.
І ранак радасны мне дзень прарочыць.

Ты для мяне — празрыстая крыніца
Са свежым халадком, салодкім смакам.

СПАДЧЫНА

Уладзімір Гніламедаў У ВОЙСКУ

*Раман. Працяг.
Пачатак у №№ 3—4 за 2025 год*

IV

На другім годзе службы давялося здаваць экзамены на афіцэра запасу. Даваўся шанц, і яго трэба было выкарыстаць. Рыхтаваўся да гэтага мерапрыемства старанна і загадзя, вывучаў станцыю, асобныя блокі, штудзіраваў вайсковыя статуты, практыкаваўся на турніку і гімнастычных перакладзінах. Гэта было нешта новае ў яго армейскім жыцці, новы крок. Пра тэлеграму сказаў сябрам, калегам, падзяліўся сумненнямі. Пасля ранішняга разводу старшы на Прахарэнка даў дзясятка хвілін, каб перакурыць, і яны пагаварылі.

— Пачынай, а там відаць будзе! — падтрымаў Ваўрычын, шчыра паляпваючы дружбака па плячы.

— Давай, зямляк, пакажы, чаго вартыя беларусы! — даў наказ, не пазбаўлены залішняга пафасу, Коля Семашкевіч.

Першае, што зрабіў, памыў у тазіку гімнасцёрку і шаравары, назіраючы, як па супрацьлеглай сцяне ўпарта поўз чырвоненькі жучок з чорнымі крапінкамі, божая кароўка. Благаславёная істота — кажуць пра яе людзі. Так ці не, але відаць было, як старанна яна паўзе, дамагаючыся свайго, нібы паставіла перад сабой нейкую мэту.

Памыўся і сам, выцер свежым ручніком твар, шыю, за вушамі, расціраў грудзі і плечы. Тым жа вечарам пагаліўся каля жалезнага жолаба з дзірачкамі, намыліў шчокі і зняў мяккую шчаціну. Каптэнармус Тула выдаў у часовае карыстанне святочны мундзір і штаны. Пасля вечаровай паверкі лёг спаць, сон быў трывожны, не давалі спакою нейкія абрывачныя ўспаміны з аддаленых часоў, якія сніліся, але не мелі адносінаў да дня сённяшняга.

Да раніцы адзенне падсохла, ён падшыў свежы падкаўнерык, начысціў свае кірзачы з паношанымі халявамі.

Сябрукі, вядома, крыху зайздросцілі, хаця выгляду не паказвалі.

— Вяртайся афіцэрам! — пажадаў Анціпа Мардас. — Усіх нас пастроіш, камандаваць будзеш.

Абняліся з Аркашам Парфінюком.

— Віншую цябе, Валодзя! — заззяў ён усмешкай.

— Рана яшчэ віншаваць.

— Не падмачы рэпутацыі! — па-камандзірску напамніў на развітанне Русяеў. — Вяртайся хутчэй!

Ехаў поездом з перасадкай у Навазыбкаве. Народу — процьма. Цывільны, неармейскі свет жыў сваім жыццём. У поездзе чалавек расслабляецца, разнявольваецца.

— А ўсё ж такі, што ні кажы, і пенсія нейкая ёсць, і лячэнне бясплатнае, электрыка свеціць, — чулася з аднаго боку, а з другога нехта казаў:

— Не чакай удзячнасці ад дзяцей, у іх сваё жыццё.

Хтосьці разважыў па-свойму:

— Які дуб, такі і тын, які бацька, такі і сын.

Нехта жартаваў, голас яго сведчыў, што чалавек злоўжываў півам:

— Сусед паскардзіўся доктару: «Доктар, ныркі баляць». — «Самагонку п'яце?» — «П'ю, не дапамагае».

Анекдот спадабаўся, пачуўся рогат. На задняй лаўцы свая спрэчка, свая бяда:

— Ну, і што, дапамог ён табе? Анюту скрыўдзіў, дзіця ад яго нарадзіла.

— Дык, можа, не скрыўдзіў?

— Кінуў.

У палку сустрэлі па-службоваму прыхільна, пасялілі ў казарме, разам з ротай сувязі, ложка на нарах, на першым паверсе. Падышоў Віталік, ён ужо яфрэйтар, пагаварылі пра бацькоў, пра дзядулю Лявона, успомнілі брата і сястру — Лёніка і Ліліянку. Лёнік вучыўся ў Мінску, у кансерваторыі, а Ліліянка яшчэ толькі ў восьмым класе.

Віталік пажадаў поспехаў. Такіх, як Платонаў, з дыпламамі аб вышэйшай адукацыі, з розных «кропак» выклікалі яшчэ некалькі чалавек. Усяго назбіралася пяцёра, і ўсе пасля сканчэння педінстытутаў.

Экзамены — перад кожным даваўся дзень на падрыхтоўку — прымалі афіцэры палка. Веданне статутаў правяраў капітан Макаед з вачыма ў чырвоных пражылках. Платонаў даволі ўпэўнена адказваў на пытанні. На адным пытанні абсекся: «Калі, у якім выпадку, — спытаў страявік, — па камандзе «кругом!» вайсковец паварочваецца не праз левае плячо, а праз правае?» — Платонаў не ведаў, і ацэнка была зніжана з пяці балаў да чатырох, але «чатыры» таксама няблага.

Адолеў іспыт па фізпадрыхтоўцы. Падцягнуўся з пераваротам на перакладзіне, пагайдаўся на брусах, але адзін раз сарваўся, няблага адолеў паласу перашкодаў, прабег пяцікіламетровы крос. Таксама атрымаў «чатыры». «Спрыту вам не хапае», — канстатаваў экзаменатар, але да дробязей не прыдзіраўся.

Цяжэй праходзіў экзамен па спецыяльнасці. Нялёгка давалася «чытанне» прынцыповых радыётэхнічных схемаў. А выпалі яму прынцыповыя схемы перадатчыка і прыёмніка.

— Давайце разбярэм з вамі перадатчык і, адпаведна, прыёмнік, паглядзім праходжанне сігналу. Вось вам схема, — прапанаваў маёр Заваратнюк, які прымаў гэты экзамен. Платонаў пачаў бадзёра, упэўнена, але пад канец крыху заблытаўся, а потым і больш, і спыніўся ў роздуме.

— Ну што, карова язык аджавала? — паморшчыўся маёр.

Ад напружання стамілася галава, Платонаў пашкроб за вухам. Маёр дакорліва на яго паглядзеў і стаў дапамагаць. Згублены сігнал усё ж такі адшукаўся і знайшоў свой кругагег. І тут удалося ўзбіцца на «чацвёрку».

— Ну, ладна, — пасміхнуўся маёр, — хопіць трудзіць глузды, пастаўлю вам «чацвёрку».

Доўжыліся экзамены з тыдзень часу, і выходзіла, што здаў іх паспяхова. Павіншаваў Віталік.

— А цяпер самы час пачакаць, — сказаў ён. — Вынікі экзаменаў адашлем у Маскву, у Мінабароны, там вырашаць. Я думаю, прысвояць вам малодшых лейтэнантаў.

Заставалася вяртацца ў Сямёнаўку, працягваць службу.

Па прыездзе з Бранска не было канца роспытам пра экзамены. Платонаў адказваў, што экзамены як экзамены, здаў на «добра». «Харашыст».

У нядзелю за паспяховую здачу экзаменаў атрымаў звальненне ў горад і сустрэў, каго аніяк не чакаў, — Кузёмку. У самым цэнтры Сямёнаўкі, на рагу Пралетарскай і Савецкай, стаяў Кузёмка! З кавенькай у руцэ і ўсмешкай на твары, якая надавала яго абліччу выраз здзіўлення і нейкай дзіцячай наіўнасці. Пра яго ўзрост па-ранейшаму цяжка было меркаваць пэўным чынам. Чалавек як чалавек, не стары і не малады. У сваёй «фірменнай» вопратцы: на галаве бравэрка, на плячах світка. Боты з бліскучымі халявамі, ужо добра паношаныя, але халявы ззяюць, дагледжаныя і начышчаныя, як у нейкага армейскага штабіста. Прыдуркаватасць на твары пераходзіла ў хітраватасць і наадварот. За плячыма рэчмяшок, але, па ўсім відаць, пусты. Кавенька ў руках таўстава-тая, каб можна было адагнацца ад сабак.

— Кузёмка?

— Я.

Зычлівая ўсмешка праменілася ў гарошынах Кузёмкавых вачэй, паміж пярэдніх зубоў агалілася шырокая шчыліна.

— Лявонаў унук?

— Ён самы.

— Пазнаў цябе.

— Усё ходзіш? — шчыра здзівіўся вайсковец.

— Хаджу, ногі намуляў, і срака, чую, у мяне як праржавелае рэчышча, але хаджу, бо цікава. Жывём жа адзін раз. Другога разу не будзе. Дык трэба хоць якую насалоду мець ад жыцця. Вось я і вандрую.

Нейкі прахожы, ідучы міма, скасіў на іх хітрае хахлацкае вока.

— Ну і Кузёмка! — дзівіўся Платонаў і моцна абняў старога знаёмага. — Ажно ў Сямёнаўку завітаў! На Украіну!

— Распытай у Лявона, дзе ты служыш, і знайшоў. Прывітанне табе ад яго.

Навокал раскашавала лета, ужо адчувалася дзённая гарачыня. За паркамі на градах грэліся на сонечным прыпеку гарбузы, блішчэлі іх гарбатыя спіны. За хатамі местачкоўцаў, у агародах, красаваліся жаўтлявыя сланечнікі.

— Ты што, шукаў мяне?

— Выходзіць, што шукаў. Я ўжо два дні тут. Ubачу Лявона, раскажу, што цябе бачыў.

Платонаў не ведаў, што і казаць, а вандроўнік працягваў, гаварыў шаплява, гугнявіў:

— Я дарожны чалавек, папутнік, сірата, родзічаў у мяне няма, скітаюся па свеце, хаджу, дзе, бывае, на машыне пад'еду, часам з маладзіцаю пераміргнуся. Ісці няцяжка. І да Гомеля раўніна, і да тваёй Сямёнаўкі раўніна. — І нібыта апраўдваючыся, дадаў: — Чалавечае жыццё кароткае, а трэба ўсё пабачыць. Свет шырокі, ды чаравік цесны, але я дасужы, я ўсюды дайду.

Кузёмка агледзеўся:

— А дзе тут у вас царква? Хацеў перахрысціцца, ужо і руку падняў, азірнуўся, а царквы няма.

— Гэтага, дарагі, я не ведаю, можа, і няма, можа, час разбурыў.

— Дзіўны свет! Ну, як жыццё?

— Нармалёва, усё ў парадку, прывык. Я падарожнік, пешаход.

— Штаны ў цябе паношаныя, асабліва на каленях. Перад кім гэта ты на калені падаеш? — пажартаваў Платонаў.

— Толькі перад жанчынамі, толькі перад жанчынамі! — жартам на жарт адказаў вандроўнік.

Кузёмкаў твар свяціўся аптымізмам, у вачах пад калматымі бровамі іскрыліся смяшынкі.

— Ты шмат пабачыў, дык скажы, што ў свеце дзеецца?

— Ой, падхадзяшчых слоў цяжка знайсці, нічога добрага не дзеецца. Няма ўжо Фёклы, бабулі тваёй. А добрая была жанчына! Прыветлівая, і накорміць, і напоіць, і распытае пра ўсё! І цябе дужа шанавала.

— Я ведаю.

— А цябе ў войска забралі! Жыць трэба ў добрай згодзе, а не палучаецца, трэба войска, абараняцца. Абараняцца, ды і нападаць. Хто, Кажуць, сваё войска не корміць, дык чужое будзе карміць. — Кузёмка азірнуўся і доўга непрыхільна паглядзеў на горы смецця, што засталася на вуліцы яшчэ з зімы. — Абяцалі шмат, а простага парадку нямашака! — абурана працадзіў ён праз зубы. — Я думаў, што толькі ў нашых краях, але і тут безгаспадарчасць. Зайшоў у магазін — прылаўкі пустыя. Не здолелі, выходзіць, камуністы загаспадарыць зямлю, а абяцанкаў было вунь колькі!

Вайсковец запярэчыў:

— Ты перабольшваеш, ёсць і дасягненні, і не малыя: спадарожнік, наш чалавек выйшаў у космас...

— Дык гэта тэхніка, а спагады чалавеку няма.

Платонаў падзівіўся Кузёмкавай гаварлівасці, спрацацца з ім, аднак, не стаў.

— А ты ж, Кузёмка, відаць, галодны? Кішкі марша іграюць, як казалі мая бабуля.

— Іграюць.

— Дык давай у сталоўку наведваемся, мясцовай смакаты пакаштуем.

— Давай.

Сталоўка, па-ўкраінску «ядальня», знаходзілася непадалёк, у цэнтры мястэчка, і яны рушылі ў тым напрамку. Дзівак Кузёмка павітаўся з сустрэчнай старушэнцыяй, даў ёй «добры дзень». Калі яны размінуліся, яна азірнулася ўслед яму і, склаўшы пальцы ў шчопаць, пахрысціла. Відаць, ён зрабіў на яе нейкае ўражанне, што яна яму паспачувала.

— Знаёмая? — спытаў Платонаў.

— Не.

З дынаміка на слупе каля «ядальні» плыве песня:

Нэ йідь, нэ йідь,
козачэ,
Твоя дівчына
плачэ...

У «ядальні» народу няшмат, і яны селі за свабодны стол. Платонаў зняў і паклаў каля сябе фуражку. Кузёмка сціпла прымасціўся насупраць на кончыку крэсельца з высокай спінкай. Сцягнуў са спіны пусты рэчмяшок і павесіў на крэсельца. Зняў з галавы бравэрку і зашчаміў яе паміж каленьмі, прыгладзіў рэшту валосся, што заставалася яшчэ за вушамі і на патыліцы. Валодзя ўзяў тоўстую скураную папку, што ляжала на стале, прагледзеў меню.

— На першае, я думаю, закажам украінскі боршч, — прапанаваў ён. — Сымбаль украінскага застолля — боршч.

— Разумна! — падхапіў Кузёмка. — Боршч — знакамітая страва!

— А на другое катлета з грэчкай. Зап’ем кампотам.

Так яны і зрабілі. Афіцыянтака, грудастая дзяўчына з накрухмаленай накол-кай над ілбом, прынесла на шырокай тарцы дзве міскі баршчу, забеленага смятанай, паставіла на стол. Кузёмка адну з іх падсунуў бліжэй да сябе, узяў лыжку, пакаштаваў.

— Солі мала. — Дастаў з сальнічкі шчопаць солі і пасаліў. Еў ён моўчкі, не спяшаючыся, з прысмакваннем, відаць, каб адчуць смак.

За суседнім сталом нейкі наведвальнік хваліў боршч:

— О, цэ діло!

— Музыку! Музыку! Песню! — гучна нехта патрабаваў, зблытаўшы «ядальню» з рэстаранам і жадаючы атрымаць увесь прэйскурант насалоды.

Платонаў і яго госць сціпла маўчалі.

— Лепш за ўсё маўчанне, — нібы апраўдваючыся, сказаў Кузёмка. — Святыя болей маўчалі, ніж размаўлялі.

Пасля баршчу ўмялі катлету з грэчкай. Афіцыянтка, відаць, памела да іх сімпатыю, прапанавала яшчэ і «флякі», якіх у меню не значылася.

— А што гэта такое? — здзіўлена раскрыў вочы Кузёмка.

— А гэта варанья свіныя і цялячыя кішкі з кашай. У нас іх вельмі любяць. Пакаштуйце!

Яны згадзіліся. Апетыт прыходзіць у працэсе ежы. Спажылі яшчэ і «флякі», якія аказаліся вельмі смачнымі, асабліва спадабаліся Кузёмку.

— Смачныя! — хваліў ён.

Падсілкаваўшыся, Кузёмка ціха прашаптаў пацер. Платонаў расплаціўся з афіцыянткай.

— У мяне, грэшным дзелам, з грашыма туга, — прызнаўся вандроўнік, — я скаромнае звычайна ем за чужы кошт, а пашчуся за свой. — Вайсковец пасміхнуўся з Кузёмкавага досціпу, і яны пакінулі памяшканне, выйшлі на двор.

Зноўку загаманіў Кузёмка, цяпер ужо сытым тонам спытаў:

— А ты як?

— Служу, ужо асвоіўся, прывык.

— Школяць?

— Дастаецца.

— Пра дрэннае не думай, бо калі будзеш думаць пра дрэннае, дык яно абавязкова здарыцца.

— Можа, і так.

— Так.

Платонаў з усмешкай зірнуў на дзівака і падумаў, што, як казаў калісьці дэкан Дарожны Фёдар Паўлавіч, урэшце застаецца толькі здзіўляцца.

— Гэта ты добра сказаў, — уздыхнуў Платонаў, — дзіўнага ў свеце шмат.

— Усе вайны баяцца. За Пінскам адзін паляшук солі на гарышча нацягаў, таксама вайны баяўся. Дык хата абвалілася, адзін комін тырчыць. Я быў у гэтай вёсцы.

— Вайны не павінна быць, адліга адчуваецца. У памяці яшчэ тая вайна. Але свет сапсаваны, усяго можна чакаць.

— А ты разумны, вельмі разумны.

— Тут вялікага розуму не трэба.

— Не скажы. Я гляджу, што галава ў цябе велікаватая. Гэта значыць, што ў мамкі цяжкія роды былі.

— Можа, і велікаватая, — пасміхнуўся Платонаў. — Усё ты, Кузёмка, бачыш, усё заўважаеш.

— Бачу. — Кузёмка зрабіў паўзу. — Ну што ж, пайду, бо і табе, відаць, па службе кудысьці трэба. Бывай!

— Бывай!

Паціснулі адзін аднаму руку. Платонаў успомніў вандроўнага філосафа Георгія Скавараду (зараз яны з Кузёмкам стаялі на яго зямлі), які сачыніў такую аўтаэпітафію: «Свет лавіў мяне, але не злавіў». Кузёмка падобны да Скаварады: надта цэніць сваю свабоду і нічым не хоча сябе звязваць.

— Буду ў Прусцы — раскажу, што цябе бачыў. Да ахфіцэра, скажу, яшчэ не даслужыўся, зорак на пагонах яшчэ няма.

— Гэта як сказаць, экзамены ўжо здаў, на афіцэра запасу.

— Ну, дык Лявону гэтак і скажу: чакай унука-ахфіцэра!

Яны развіталіся. Папярэдне зайшлі ўсё ж такі па прапанове Платонава ў прадуктовы магазін, купілі буханку хлеба і паўкіло сала. Вандроўнік склаў гэтыя прыпасы сабе ў заплечнік, сказаўшы пры гэтым, што цыбулю ён раздзядзе па дарозе.

У Платонава час рухаўся марудней, чым хацелася б. Ад Кузёмкі перадалася нешта падобнае да азарэння душы, прасвятлення, нават аптымізму, але хутка ўсё выдаткавалася. Адольвалі нуда, сум, маркота. Ён не ведаў, як ад іх пазбавіцца, куды дзецца. Але куды ад службы і ад сябе дзенешся! Ад аднастайнасці штодзённай армейшчыны чахла сэрца, аднак калі атрымліваў пісьмы ад Валі, то адчуваў на сэрцы радасць і гатовы быў горы звярнуць. Паступова, аднак, інтэрвалы паміж пісьмамі павялічваліся, і на душы рабілася трывожна, мучыла, раздзірала рэўнасць. Здавалася, што нехта там каля яе ёсць, сустракаецца з ёй, абдымае. Уяўленне пра гэтыя абдымкі душыла яго, выводзіла з сябе. Аднаго разу, вярнуўшыся з пошты з газетамі, Анціпа Мардас паведаміў:

— Табе пасылка прыйшла, на пошце цябе чакае. Фанерная скрынка з дзірачкамі. Я паспрабаваў узяць — цяжкая. Хай, думаю, Платонаў сам забярэ.

Адпрасіўся на гадзіну ў Русяева збегаць на пошту. Гэта была пасылка з дому — бацькі прыслалі грушы са свайго саду. Праз дзірачкі ў скрынцы спелыя грушы нагадвалі аб сабе знаёмым, неперадавальна прыемным пахам. Трэба было вяртацца да сябе, у роту. На пошце Платонава ведалі, ён ужо не раз

звяртаўся ў гэтую ўстанову, так неабходную ў салдацкім жыцці. Між іншым тут, на пошце, даведаўся пра лёс Ланы: яна выйшла замуж за чарнігаўскага хлопца і з'ехала адсюль. Кажуць, жыве ў Чарнігаве.

— Платонаў? — удакладніла работніца пошты.

— Ён самы.

— Вам яшчэ і пісьмо, крыху заляжалася ў нас пад паперамі.

Ён узяў, пісьмо было ад Валі. Выйшаў на вуліцу, угледзеў лавачку каля паркану, паклаў скрынку і сеў сам, надарваў край канверта, дастаў пісьмо, у канверце была яшчэ і Валіна фатаграфія. Прыгажуня з аголенай шыяй, глядзіць ганарыста, позірк скіраваны кудысьці ўбок. Стаў чытаць пісьмо:

«Дарагі Валодзя!

Пішу табе чарговае пісьмо. Як ідзе твая служба? Сяджу каля тумбачкі босая, у адной кароткай кашулі і пішу табе пару слоў. Успамінаю, бо, здаецца, толькі гэта і засталася. Днямі хавалі студэнтку музвучылішча, вучылася на піяністку. Незвычайнай прыгажосці. Я была на пахаванні. Народу шмат, а водаль на пахілым крыжы сядзела старая калматая варона і каркала, нібы нешта даказвала ці павучала. Тая студэнтка атруцілася. На яе месцы я б у такім выпадку лепш бы скочыла з воданепорнай вежы, што стаіць у нас у Брэсце каля Малога базару на бульвары Міцкевіча. Можа, так і зраблю, калі ты... калі пераканаюся, што ты мяне не кахаеш. Гэта было яе першае каханне. Кругом лета, сонца, усё цвіце, распускаецца, а ён, аказваецца, нягоднік. Здрадзіў. Абмануў, але за труной ішоў. Калі закопвалі труну, гэты артыст быццам бы крыкнуў не то распачна, не то проста тэатральна: «Пусціце мяне да яе!» Сволач! Я б такога разадрала б! Вяртайся хутчэй, не прымушай мяне пакутаваць. Жанчына прыцягвае, верыць, пакуль мужчына ёй не авалодаў. Жанчыны кахаюць мацней, чым мужчыны. Мужчыны часта забываюць, здраджваюць. Вядома, жанчыны таксама не святыя, але яны ўмеюць кахаць. Зрэшты, мы не свабодныя ў сваіх учынках, усім кіруе прырода. Мы, медыкі, упэўненыя, што ўчынкі людзей перш за ўсё звязаны з наяўнасцю гармонаў у чалавечай крыві. Што ні кажы, а чалавек — гэта цела, перш за ўсё цела. Аднак не ўсё могуць і медыкі. Нельга думаць, што псіхатэрапеўт — шаман, які ў адзін момант аблегчыць жыццё няшчаснаму. Няправільна чакаць, што спецыяліст здольны «вылепіць» з хворага новага чалавека, у якога не толькі не застанецца ніякіх сімптомаў захворвання, але і наогул надалей у жыцці ўсё будзе лёгка, без канфліктаў і непаразуменняў.

Моцна адчуваю недахоп дафаміну — гармону шчасця. Сушыш ты маё сэрца. Усе знаёмыя заўважылі перамену ў маім настроі і паводзінах, я зрабілася сумная. Каханне да цябе дае мне сілы жыць. Цяпер вясна, дык старайся болей быць на сонцы, каб выпрацоўваўся мелатанін і не паніжаўся імунітэт. Я таксама помню цябе і не забываю. Ты маеш справу з электрастанцыяй, дык будзь асцярожны з электрапрыборамі.

Твой вобраз, любы мой, не выходзіць у мяне з галавы, я пастаянна пра цябе думаю і чакаю з гарачай надзеяй. Дзеля цябе я гатовая на ўсё. Я ніколі не перастану цябе кахаць, я не таргуюся са сваім сумленнем. Каханне сваё берагу для цябе і ні для каго болей. А ты, можа, раўнуеш? Ах, дурачок ты мой! На свеце шмат ісцін, але галоўная — толькі тая, адзіная, якую падказаў табе голас кахання. Не бойся, ніякія непатрэбныя думкі ў мяне не з'яўляюцца.

Вельмі прыгожа ў нас у гарадскім парку. Дарожкі заасфальтавалі нанова, пашырылі танцпляцоўку. Учора я была ў парку, народу было шмат, шмат

моладзі. Апануты ўсе па-святочнаму. На танцпляцоўцы танцы, адбываюцца знаёмствы. Купіла новыя туюфелькі, белыя з матавым адлівам, на высокіх абцасіках. Іду па вуліцы і чую: «Якія ножкі! Якія ножкі!» Аднак ты не раўнуеш. Няма падстаў. Калі кажуць: дзяўчына-нядоўгавы, дык гэта пра мяне. Ніхто да мяне не дакранаецца, апроч цябе. Я твая, твая на веку. Ляжу ў ложку і думаю пра цябе. Ты кумір майго сэрца, кахаю толькі цябе і больш нікога. Помню, як ты цалаваў мяне, цалаваў мае локці, лашчыў кожны пальчык маіх рук і казаў: «Салодкая...» Не ўжывай шмат солі. Колькі ты важыш? Я кожны дзень з раніцы выпіваю лыжку аліўкавага алею (дастаю ў знаёмай прадаўшчыцы). Гэтак рабіла царыца Клеопатра, каб захаваць маладосць, прыгажосць і здароўе. Сачу, каб не з'явілася лішняя скура на твары. Сачу таксама за спажываннем вады, каб не парушыць водны баланс. У мяне ад пачуццяў к табе пачалі расслайвацца ногці. Цяпер я мыю посуд толькі ў гумовых пальчатках і прымаю лімонныя ванначкі. Ты пішаш пра бараду. Галіся! Не люблю барадатых.

Я рада, што цябе не затуманіла сексуальнасць, што заўсёды быў прыстойны і добра сябе паводзіў. Мне трэба ведаць, што ты не закахайся ў іншую, а любіш толькі мяне. Ведай, што ні ў якой з жанчынаў, якія могуць сустрэцца на тваім жыццёвым шляху, ты не знойдзеш нічога такога, чаго б не было ў мяне. Легкакрылы цвіце май, ты мяне не забывай. Без цябе я згасну, як дагарэлая свечка. Я вельмі люблю перачытваць твае пісьмы, пішы болей, каб яны не былі кароткімі. Дарагі, не сумнявайся ў маёй вернасці, я чыстая, як снег. Для маёй душы гэта самае святое пачуццё. Зберагаю яго для цябе. Золата не ржавее, дык і я не здраджу табе. Маё сэрца належыць толькі табе. Хадзіла, самотная, на Мухавец, дзе мы з табой калісьці загаралі і купаліся, бачыла чайку над вадой, ляцела, махала крыллямі. Люблю цябе і ўдзень, і ноччу, і ў добрае надвор'е, і ў дрэннае, увесь час. Панічна баюся чорных тараканаў.

Учора злавіла сябе на думцы, што баюся наблізіцца да люстра. А раптам пабачу, што пастарэла. Бо нашто табе старая? А сёння ўсё ж такі зірнула і, што ты думаеш, убачыла кругі пад вачыма, жажнулася! Я думаю, што чалавек створаны для таго, каб быць апорай для іншага, ты будзеш маёй апорай, а я тваёй. Прызнаюся табе, што хочацца стварыць сям'ю і нарадзіць дзіця. Ой, пра многае хочацца сказаць, але не пра ўсё напішаш. Пішы болей, твае пісьмы цікава і прыемна чытаць, хай яны будуць даўжэйшымі. А прыгажосці сваёй, каб ты ведаў, нікому не дару, яна чакае цябе. Зрэшты, я не прыгажуня. Я пакорлівая. Прыгажуні, мне здаецца, пакорлівымі і паслухмянымі не бываюць. А можа, і я прыгажуня? У мяне развітая інтуіцыя, і яна падказвае, што гэта так, а не інакш. Ты пастаянна прысутнічаеш у маёй свядомасці, а як будзе далей? Вельмі па табе сумую.

Да якога звання ты ўжо даслужыўся? Яшчэ не генерал? Больш хадзі пехатой. Так, мой харошы, захаваецца здароўе. Чакаю цябе, і чаканне то засмучае мяне, то радуе. Радуюся, што нарэшце цябе ўбачу.

Я таксама моцна цябе абдымаю. Да сустрэчы, цалую, твая Валюша.

Р. С. Адчуваю, што паправілася, крыху патлусцела, буду пераходзіць на дыету. А як ты лічыш?»

Прачытаў пісьмо раз і другі, трэці раз адклаў на потым, канверт сунуў у нагрудную кішэнь, узяў пад паху скрынку з грушамі і накіраваўся быў ужо ў часць, як з-за будынка пошты пачуўся сабачы брэх і гыркканне, нехта пранізліва завойкаў, закрываў немым голасам, і Платонаў кінуўся на паратунак. Руды дварняга рваў падол у пажылой жанчыны, і яна слёзна клікала на дапамогу. У

вайскоўца пад рукамі, каб адагнаць сабаку, нічога не было, дык ён расшпіліў рэмень, замахнуўся і спляжыў сабаку меднай спражкай. Агрэсіўная жывёліна адстала ад кабеты і кінулася на Платонава, схавіла зубамі за руку. Ён ударыў псіну ботам, злобнае стварэнне заенчыла і адбеглася прэч. На кісці правай рукі ў Платонава заружавеў ланцужок ірваных ранак. Ён перавязаў хусцінкай руку і заспяшаўся ў часць, жанчына дзякавала за паратунак.

Патраціў больш за гадзіну. Русеяў стаў выгаварваць за спазненне, але, пачуўшы тлумачэнне і ўбачыўшы перавязаную руку, схамянуўся, спыніўся. Пасылку адкрылі ў «кубрыку», і ўсе, хто там знаходзіўся, сталі частавацца брэсцкімі грушамі.

— Ты сёння багаты! — прамовіў Мардас, кусаючы грушу і пырскаючы грушавым сокам.

— Вышэйшае багацце — адсутнасць прагнасці, — па-філасофску ўдакладніў Ваўрычын.

Спадабаліся грушы пераборліваму Алавердзяну.

— А дзе Аліеў? — папытаў Платонаў.

— Ён каструлі на кухні шкрабе, — адказаў Мардас.

— Адну грушку яму пакінем, — не забыў пра сябра Алавердзян.

Прыйшлі Коля Семашкевіч, Тула, Дзадзанія. Усе былі ў захапленні ад атрыманага падарунка. Паклікалі Аркашу Парфінюка.

— Як справы? — пацікавіўся Платонаў.

— Надаела аднастайнасць. Ты, я бачу, прывык, а я не, але час ідзе.

Сяброўства з Аркашам працягвалася, хоць служыў ён цяпер на «двадцатцы», у іншым калектыве, і жыў у іншым «кубрыку».

— Час ідзе, — паўтарыў Семашкевіч.

Скрынка апусцела хутка, пустую скрынку забраў каптэнармус Тула, у яго «гаспадарцы» ўсё можа згадзіцца.

Праз пару дзён зажыла збольшага рука, і Платонаў адпісаў Валі на яе пісьмо: «Дарагая Валя-Валюша!

Дзякуй за пісьмо. Твае пісьмы для мяне як лекі, як бальзам на душу. Чытаў і перачытваў. Дзякуй за цудоўную фотакартку. Шлю табе палкае вайсковае прывітанне. Служу на тым жа месцы. Штодня адчуваю, як далёка ты ад мяне, а я ад цябе. Усё ж рэдка ты мне пішаш. Гэта, прызнаюся, мяне палохае, але дзякуй, што яшчэ помніш. Ты вабіш мяне, як само жыццё, таму што ты і ёсць жыццё. Я іменна так адчуваю нашы адносіны. Каханне — прыгожае, жыццядайнае пачуццё, незвычайны эмацыйны стан чалавека, аказваецца, здольна і забіваць. Прыгадваю той выпадак са студэнткай Брэсцкага музвучылішча, піяністкай. Мне таксама вельмі шкада яе, нябогу, якая наладзіла на сябе рукі. Не хапіла, беднай, відаць, сіл, каб прайсці праз скалу. Скала — гэта рэальнасць, а яна жорсткая. Гэта ж жах! Ці пакаралі яго, таго артыста, якога гэтак разбэсцілі фанаты. Ой, Валюша мая, галубка мая лясная, кідаю да ног тваіх сваё сэрца, рабі з ім, што хочаш, я ўвесь твой. Легкакрылы цвіце май, ты мяне не забывай. О, які я быў шчаслівы, калі быў побач з табою. Успамінаю пачутае недзе ці вычитанае з кніг: «Каханне — гэта калі сам ляціш на агонь». Я ляцеў, і твой агонь мяне грэў. Цяпер мне часам здаецца, што таго агню ўжо няма, астыў, не грэе. Так гэта ці не? Я, пэўна, залішне ўражлівы і датклівы. Перажываю, як хто да мяне ставіцца. Вядома, не ўсё проста, часам што-нішто перабольшваю.

Што напісаць пра сябе? Пра нашага брата-вайскоўца кажуць, што салдат спіць, а служба ідзе. Яно не зусім так, усяго хапае. Здараюцца і цяжкясы. Не

забуду, як выяжджалі на двух «ЗИЛ» на запасную пазіцыю. Надта клопатная справа, але ўсё скончылася добра. Армія павялічвае жыццёвы досвед, адчуваю сябе больш сталым, нават старым. Словам, працягваю плысці па бурхлівых хвалях жыцця. Гэтак я пісаў калісьці ў сваім дзённіку. Яшчэ калі быў студэнтам. Як даўно гэта было! Дзякуй за параду адносна солі, буду ўжываць меней, а пехатою хаджу шмат, таксі не карыстаюся. Не думай шмат, я хутка вярнуся, усё ў нас будзе добра. Ці пазнаеш — калі сустрэнемся? Прызнаюся, што ёсць нейкі страх перад будучыняй, перад невядомасцю. Аднак пахваляюся, што здаў экзамены на афіцэра запasu. Да генерала мне далёка, генералам мне не свеціць. Хіба што малодшым лейтэнантам, калі дасць згоду Міністэрства абароны, куды паслалі дакументы. Вось такія мае навіны. На гэтым заканчваю і чакаю вестачкі ад цябе. Пішы хутчэй. Моцна і пяшчотна абдымаю. Цалую шмат разоў.

Твой Валодзя.

Р. С. Мне прыснілася, што ты абрэзала свае косы. Ці праўда гэта, бо я так шкадаваў!

Віншую з новымі туфелькамі!»

Напісаў заадно і бацькам у Брэст, падзякаваў за пасылку, грушы ўсім вельмі спадабаліся, кажуць, хай прысылаюць яшчэ.

Вялікай неспадзяванкай стаўся для Платонава ліст з Брэста ад «хроснага», ад Якава Арыстархавіча, колішняга фальваркоўца. Некалі жыў на хутары ў Альбярціне (так называўся фальварак), а цяпер — у Брэсце. Якаў Арыстархавіч пісаў:

«Добры дзень, хрэснік мой Валодзя! Чаму, калі адыходзіў у войска, не забег развітацца? Ну, і як табе служыцца? Ці не надта там цябе школяць? Каб у войску служыць, трэба шмат запалістай энергіі, бо даводзіцца і пацець, і залець. Табе цяпер нялёгка. Я ў войску не служыў, але пайку турэмную ведаю, войска і турма мала чым адрозніваюцца. Сумую па Альбярціне, па рацэ нашай Лосьне і па дубе, што паміж абсадай і лесам расце, каля ракі. Высокі, раскідзісты. Падвоблачны, можна сказаць, дуб. Ніхто не ведаў, колькі яму гадоў. Больш, чым сто, можа, пад тысячу. Бусел любіў на самым версе яго садзіцца, адпачываць. Мы з Амброжыем заўсёды на яго глядзелі. Калі на дубе многа жалудоў, дык суровая зіма будзе, але добры ўраджай. Ён і цяпер стаіць, адзінокі, як асірацелы, галіны там-сям падсохлі.

Любіў я калісьці летнім вечарам выйсці за хату, на касагор ды каля помніка, што бацька паставіў, прысесці.

Толькі што апусцілася за далягляд сонца, на самым краі небасхілу яшчэ палымнее яго след. Па зямлі папаўзлі густыя цені. Цямнее, лапушыцца трава, пахне крапіва. Цішыня. Пад берагам рака плюскоча. Конікі стракочуць, а з таго берага, з Перавоза, жабы адгукаюцца — цэлы хор. На горцы, дзе я ветрака збіраўся паставіць, перапёлкі мітусяцца: «Спаць пара, спаць пара!» — дзеткам нагадваюць. Усё перакрывае голас пугача: «Пу-гу-гу-у!» Замаўчыце, маўляў, людзі адпачываюць... Дзівуешся, як гэта ўдала ўсё спраектаваў і збудаваў Усявышні! Суладна, без супярэчнасцей, у міры!..»

Тут Валодзя спыніўся чытаць, перавёў дых, нібы апамятаўся ад прачытанага, адчуўшы непаўторнае хараство тых мясцінаў, якія апісваў хросны. На гэтым прыродным, амаль райскім улонні прайшло і яго, Платонава, дзяцінства. На вачах гатова была накруціцца скупая салдацкая слязіна. Перажываў і працягваў чытаць.

Віктар Ермаловіч

УДЗЕЛ ВОІНАЎ-БЕЛАРУСАЎ У ВЫЗВАЛЕННІ КРАІН
ЕЎРОПЫ І ДАЛЁКАГА УСХОДУ АД НЯМЕЦКІХ
І ЯПОНСКІХ АКУПАНТАЎ (1944—1945)

У час восеньска-вясновых баявых дзеянняў 1944—1945 гг. на савецка-германскім фронце пры вызваленні краін Еўропы вызначыліся сотні тысяч воінаў-беларусаў. І многія з іх не дачакаліся вельмі жаданай перамогі. Толькі на тэрыторыі Польшчы і Германіі загінулі больш за 200 тыс. воінаў — ураджэнцаў Беларусі.

Гераічна ваявалі за вызваленне Польшчы тысячы салдат і афіцэраў. Напрыклад, радавы П. В. Касцючык, баец 218-га стралковага палка, ураджэнец Пухавіцкага раёна Мінскай вобласці, 15 студзеня 1945 г. у крытычны момант бою закрыў сабой амбразуру варожага дзота каля в. Мішаўры Радамскага ваяводства. Цаной свайго жыцця баец забяспечыў паспяховае наступленне савецкіх войскаў. Яму было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Ураджэнец в. Камяніца Бялыніцкага раёна Магілёўскай вобласці Я. Н. Блізнякоў быў удзельнікам разведгрупы Галоўнага разведвальнага ўпраўлення пры Генштабе Чырвонай арміі «Голас», якая дзейнічала ў 1944 г. у раёне Кракава. Разведчыкі гэтай групы здолелі выратаваць старажытную сталіцу Польшчы ад поўнага знішчэння, якое рыхтавалі немцы напярэдадні свайго адступлення. Я. Н. Блізнякоў быў узнагароджаны польскім ордэнам ваеннай доблесці «Virtuti militari», а яго імя занесена ў Залатую кнігу «Уратавальнік горада Кракава». Дарэчы, ён — прататып аднаго з герояў рамана Ю. Сямёнава «Маёр Віхр».

Пры вызваленні польскай сталіцы, Варшавы, вызначыліся салдаты і афіцэры 47-й арміі, якой камандаваў ураджэнец Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці, генерал-лейтэнант Ф. І. Перхаровіч. Пад яго камандаваннем войскі арміі прарвалі добра ўмацаваную абарону праціўніка і хутка фарсіравалі раку Віслу, чым паспрыялі поспеху ўсёй Вісла-Одэрскай аперацыі. За ўмелае кіраўніцтва войскамі і асабістую мужнасць генерал-лейтэнант Ф. І. Перхаровіч атрымаў званне Героя Савецкага Саюза. А ўсяго гэта званне пры вызваленні Польшчы прысвоена 61 воіну-беларусу.

У цяжкіх баях Чырвоная армія восенню 1944-га — вясной 1945 г. вызваляла краіны Еўропы. 20 верасня 1944 г. нашы войскі ўступілі на тэрыторыю Славакіі, у баях за вызваленне якой адзначылася шмат беларусаў. Напрыклад, воіны стралковай дывізіі, якой камандаваў мінчанін, гвардыі палкоўнік П. М. Мараль, праявілі гераізм у баях на Дуклінскім перавале. Камдыў быў узнагароджаны чэхаславацкім ордэнам, яму таксама было нададзена званне «Ганаровы грамадзянін г. Браціславы».

Вызначыўся ў баях за вызваленне Браціславы і стралковы корпус, якім камандаваў ураджэнец в. Вялікая Любшчына Віцебскага раёна, генерал-маёр Ф. А. Асташанка. Генералу было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза, а ўдзячныя славакі ўзнагародзілі яго званнем «Ганаровы грамадзянін г. Браціславы».

У небе Чэхаславакіі вызначыліся і лётчыкі-беларусы. За подзвігі ў паветраных баях узнагароджаны чэхаславацкім ваенным крыжам і мінчанін, камандзір эскадрылі 40-га гвардзейскага знішчальнага авіяпалка І. І. Семянюк,

якому прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Ён асабіста збіў васьмнаццаць самалётаў праціўніка і восем у групавых баях. Ураджэнец в. Гарбачова Віцебскага раёна Я. В. Васілеўскі таксама вызначыўся ў паветраных баях у Чэхаславакіі і Аўстрыі. Ён асабіста збіў 23 варожых самалёты і стаў Героем Савецкага Саюза.

Многа беларусаў вызначылася ў баях за вызваленне Венгрыі і Югаславіі. Напрыклад, у баях за вызваленне Венгрыі — камандуючы Дунайскай ваеннай флатыліяй віцэ-адмірал Г. Н. Халасцякоў, ураджэнец Баранавічаў.

28 верасня 1944 г. Чырвоная армія прыйшла на дапамогу народам Югаславіі, якія вялі гераічную партызанскую барацьбу з нямецкімі акупацыйнымі войскамі і сіламі мясцовай калабарацыі. Дастаткова сказаць, што ў гады Другой сусветнай вайны партызанская армія Югаславіі прымусіла нямецкае ваеннае камандаванне ўтрымліваць на тэрыторыі акупаванай краіны 30 нямецкіх дывізій. Сярод савецкіх воінаў, якія прыйшлі на дапамогу брацкім народам Югаславіі, было многа і беларусаў. Напрыклад, прадстаўніком савецкага ваеннага камандавання пры штабе маршала І. Б. Ціта быў ураджэнец в. Раматова Маларыцкага раёна Брэсцкай вобласці, палкоўнік П. В. Саевіч. За паспяховыя дзеянні па каардынацыі савецкіх і югаслаўскіх войскаў у барацьбе з агульным ворагам П. В. Саевіч быў узнагароджаны югаслаўскім ордэнам «Партызанская зорка». У 1947—1951 гг. Платон Васільевіч Саевіч быў міністрам асветы БССР.

Герой Савецкага Саюза М. І. Смарчкоў, камандзір эскадрылі 167-га гвардзейскага штурмавога авіяпалка, ураджэнец Дубровенскага раёна Віцебскай вобласці, у баях за вызваленне Югаславіі здзейсніў на сваім самалёце «ІЛ-2» 196 баявых вылетаў, знішчыў шмат баявой тэхнікі і жывой сілы праціўніка. М. І. Смарчкоў таксама быў узнагароджаны югаслаўскім ордэнам «Партызанская зорка».

У выніку цяжкіх баёў 1944—1945 гг. на тэрыторыі Усходняй Прусіі, Польшчы, Чэхаславакіі, Аўстрыі, Венгрыі і Югаславіі савецкімі арміямі былі вырашаны галоўныя задачы зімовай кампаніі 1945 г. і створаны ўмовы для штурму Берліна.

Штурм Берліна пачаўся 16 красавіка 1945 г. Больш за тыдзень доўжыліся баі ў самім Берліне. І нарэшце 8 мая 1945 г. у прыгарадзе Берліна, Карлсхорсце, у прысутнасці прадстаўнікоў камандавання саюзных армій, немцамі быў падпісаны акт аб безагаворачнай капітуляцыі.

Сотні тысяч нашых землякоў удзельнічалі ў баях на тэрыторыі Германіі, сямідзiesiąці з іх было нададзена званне Героя Савецкага Саюза. У прыватнасці, вызначыліся 7 генералаў і адміралаў, 50 афіцэраў і 12 салдат і малодшых камандзіраў.

Ураджэнец в. Крыцкія Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці капітан П. М. Каралёў камандаваў артылерыйскай батарэяй, якая вызначылася ў баях на тэрыторыі Германіі падчас утрымання плацдарма на Одэры ў лютым 1945 г. Батарэя капітана Каралёва адбіла 14 контратак танкаў і мотапяхоты праціўніка. Знаходзячыся ўжо ва ўмовах нямецкага акружэння, П. М. Каралёў выклікаў агонь савецкай артылерыі на сябе, але адстаяў плацдарм. За ўмелае кіраванне боем і асабістую мужнасць яму было нададзена званне Героя Савецкага Саюза.

Многа вайскоўцоў з Беларусі ўдзельнічала ў штурме Берліна і Рэйхстага. Першым праз галоўны ўваход у будынак Рэйхстага ўварваўся ўраджэнец г. Мазыра, малодшы сяржант П. Пятніцкі, які неўзабаве загінуў у баі. Амаль разам з ім увайшоў у Рэйхстаг і старшы сяржант Л. І. Прыгожы, ураджэнец г. Багушэўска, які знішчыў там 8 салдат і афіцэраў з падраздзялення СС. Сувязісты 756-га стралковага палка радавыя К. Я. Кугач і Ф. К. Ярш, ураджэнцы Брэсцкай вобласці, хутка наладзілі сувязь груп штурму са штабам палка, што значна дапамагло ў наступленні савецкім воінам: яны атрымалі артылерыйскую падтрымку. Здолеў дайсці да Рэйхстага ў складзе 18-й асобнай штурма-

вой інжынерна-сапёрнай Ковельскай брыгады і ўдзельнік баёў на тэрыторыі Беларусі ў 1941 г., абаронца Масквы і Курска — ураджэнец в. Забалоцце Талачынскага раёна М. Г. Ермаловіч. У час Берлінскай аперацыі ён выконваў абавязкі начальніка штаба прыганага злучэння. Мікіта Гаўрылавіч зрабіў асабісты надпіс на сцяне Рэйхстага: «Ішоў сюды з 1941 г. маёр Ермаловіч».

26 лётчыкаў-беларусаў за праяўленую мужнасць у небе Германіі атрымалі званне Героя Савецкага Саюза. У час баёў над Усходняй Прусіяй атрымаў другую «Залатую Зорку» героя П. Я. Галавачоў. На вышыні 9 тыс. метраў ён пратараніў варожы самалёт і здолеў на пашкоджаным самалёце вярнуцца на свой аэрадром. За гады вайны П. Я. Галавачоў зрабіў 457 баявых вылетаў, удзельнічаў у 127 паветраных баях, асабіста знішчыў 31 нямецкі самалёт.

Асаблівая старонка гісторыі Другой сусветнай вайны — удзел нашых суайчыннікаў у антыфашысцкай барацьбе, якая разгарнулася ў Еўропе. З пачатку Вялікай Айчыннай вайны складвалася польска-савецкае супрацоўніцтва. У адпаведнасці з ваенным пагадненнем ад 14 жніўня 1941 г. паміж СССР і Польшчай прадугледжвалася стварэнне на тэрыторыі СССР польскай арміі. З канца жніўня 1941 г. пачалася практычная рэалізацыя пагаднення. Камандуючым арміі польскі эмігранцкі ўрад прызначыў генерала У. Андэрска. Першапачаткова планавалася стварыць 30-тысячную польскую армію, аднак добраахвотнікаў з'явілася значна больш. У сакавіку 1942 г. польская армія ў СССР налічвала звыш 75 тыс. салдат і афіцэраў, з якіх каля 10 % былі ўраджэнцамі Заходняй Беларусі. Цікава, што ў складзе польскай арміі, якая была сфарміравана ў СССР у 1943—1944 гг. пад камандаваннем генерала З. Берлінга, колькасць нашых суайчыннікаў была амаль такой самай.

Са згоды савецкага ўрада польская армія генерала Андэрска была эвакуіравана ў 1942 г. у паўднёвыя раёны Ірана і Ірака. У чэрвені 1943 г. з яе складу быў вылучаны 2-гі корпус для ўдзелу ў баявых аперацыях саюзных войскаў. Значную частку гэтага злучэння складалі ўраджэнцы Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. Польскі корпус у складзе 8-й брытанскай арміі вызначыўся ў Італіі ў бітве за Монтэ-Касіна. У гэтай бітве вырашаўся лёс наступлення англа-амерыканскіх войскаў на Рым. Баявая аперацыя пачалася 17 студзеня, а завяршылася 18 мая 1944 г., калі салдаты 2-га польскага корпуса ў складзе дзвюх дывізій разам з англійскімі, амерыканскімі, новазеландскімі, паўднёваафрыканскімі і французскімі войскамі прарвалі нямецкую абарону, так званую «Лінію Густава», і авалодалі цэнтрам варожага супраціўлення — горным кляштарам Монтэ-Касіна. Усяго ў гэтай аперацыі ўдзельнічалі 13 дывізій і 8 асобных брыгад саюзных войскаў. У час наступлення корпуса вызначылася вялікая колькасць беларусаў (І. Буглак, Р. Буслак, І. Віршыч, С. Голуб, І. Драчынскі, Т. Купрыян, Б. Пачыкоўскі, У. Пашкоўскі, І. Станкевіч, П. Сыч, А. Цаюн, У. Юргілевіч, С. Янкоўскі). Многія з іх атрымалі высокія брытанскія і польскія баявыя ўзнагароды. Поспех 2-га польскага корпуса пад Монтэ-Касіна быў аплачаны вялікай крывёю. Ён страціў звыш 50 % асабовага складу.

У гады Вялікай Айчыннай вайны дзясяткі тысяч нашых землякоў апынуліся ў нямецкім палоне ці былі вывезеныя ў акупаваныя германскімі войскамі краіны Еўропы. Многія з іх збеглі з палону і працягвалі барацьбу супраць фашызму ў еўрапейскім руху Супраціўлення. Яны змагаліся ў антыфашысцкіх атрадах Італіі, Францыі, Югаславіі, Славакіі, Чэхіі і Польшчы. Дзясяткі ўраджэнцаў Беларусі былі ўзнагароджаны ордэнамі і медалямі гэтых краін. Так, у дэпартаменце Марбіян у Францыі ў французскім Супраціўленні змагаўся ўраджэнец Магілёўшчыны лейтэнант Ф. Кажамякін. Пасмяротна ён быў адзначаны найвышэйшай ўзнагародай Францыі — Ордэнам ганаровага легіёна.

ДА 80-ГОДДЗЯ ВЯЛІКАЙ ПЕРАМОГІ

Уладзімір Паўлаў

У ПАДЗЯМЕЛЛЯХ АДЖЫМУШКАЯ

Аджымушкай... Адна з суровых, трагічных, але і славурых старонак Вялікай Айчыннай вайны. Тут, ля нетраў крымскай зямлі, змагаўся аджымушкайскі гарнізон...

8 мая 1942 г. ударнай групойцы фашысцкіх войскаў пад камандаваннем генерала Э. Манштэйна ўдалося прарваць савецкі фронт на Керчанскім паўвостраве. З 14 па 19 мая нашы войскі, ведучы ар'ергардныя баі, перапраўляліся праз праліў на Таманскі паўвостраў.

Вялікая група савецкіх воінаў пад камандаваннем палкоўніка П. М. Ягунова, начальніка баявой падрыхтоўкі Крымскага фронту, заняла абарону ля пасёлка Аджымушкай. Камісарам быў прызначаны батальённы камісар Парахін, начальнікам штаба — капітан Лявіцкі. Баявыя батальёны ўзначалілі падпалкоўнік Бурмін, палкоўнік Верушкін і маёр Паноў. Ім было загадана любымі сродкамі затрымаць наступ гітлераўскіх войскаў, прыкрыць адыход і пераправу праз Керчанскі праліў галоўных сіл Крымскага фронту. Стаялі насмерць пагранічнікі, марскія пехацінцы, кавалерысты. Прыняўшы асноўны ўдар на сябе, яны забяспечылі эвакуацыю на Таманскі паўвостраў не менш як 120 тысяч нашых салдат. А потым адышлі ў каменяломні.

Камандаванне Паўночна-Каўказскага фронту, 47-й арміі, якая абараняла Таманскі паўвостраў, і Керчанскай ваенна-марской базы ў перыяд з 22 мая па 5 чэрвеня 1942 г. неаднойчы прадпрымала спробы высадзіць групы разведчыкаў. Прабіцца на з'яднанне са сваімі войскамі гарнізон таксама не мог. Да Севастопаля было далёка, і яго шчыльна блакіраваў вораг. Адыход на Тамань з фарсіраваннем Керчанскага праліва таксама быў бесперспектыўны. Для гэтага трэба было не толькі пераадолець моцную абарону, зладжаную ворагам на крымскім беразе праліва, але і перабрацца на другі бераг. А перапраўных сродкаў у байцоў не было. Таму гарнізон быў вымушаны ўкрыцца ў каменяломнях, чакаць лепшых абставін і вызвалення звонку.

Аднак абставіны на паўднёвым крыле савецка-германскага фронту ўсё больш ускладняліся. У сувязі са штурмам Севастопаля, які пачаўся ў пачатку чэрвеня, усе сілы Чарнаморскага флоту былі перакінуты на яго падтрымку і аб новай высадцы дэсанту на Керчанскі паўвостраў у той час не магло быць і гаворкі. Потым пачалося нямецкае наступленне на поўдні, пасля якога нашы войскі былі выцесненыя ў перадгор'і Каўказа.

Акружаная ў раёне пасёлка Аджымушкай група савецкіх войскаў не рыхтавалася загадзя абараняць каменяломні. Гэтая абарона ўзнікла ў сілу абставін, калі асабовы склад не мог вырвацца са шчыльнага акружэння ворага.

Што ўяўляюць сабой керчанскія каменяломні? Гэта падземныя лабірынты, якія ўтварыліся ад шматгадовых выпрацовак каменю-ракушачніку для будаўнічых патрэб. Керчанскія каменяломні не складаюць адзінай падземнай сістэмы. Яны размешчаны, як правіла, недалёка ад горада і называюцца па

назве паселішчаў і пасёлкаў-прыгарадаў Керчы. Аджымушкайскія каменяломні займаюць параўнальна невялікую тэрыторыю, падземныя галерэі праходзяць на глыбіні ад 2 да 20 метраў. Уваходы ў шматлікія падземныя галерэі былі вялікімі, у іх заязджалі не толькі конныя вазы, але і грузавыя машыны. Гэтыя каменяломні, нягледзячы на тое, што яны даволі моцна развіты, таксама не складаюць адзінай падземнай сістэмы.

У гэтым падземным лабірынце раней размяшчаўся штаб Крымскага фронту. Тут засталіся склады са зброяй, боепрыпасамі і харчаваннем, армейскі шпіталь, франтавы клуб. Сюды, да П. М. Ягунова, збіраліся байцы і камандзіры, якім не ўдалося пераправіцца на каўказскі бераг. Асабовы склад, акружаны ў каменяломнях, быў неаднародны. Аснову падземнага гарнізона склаў рэзерв камандзіраў і палітработнікаў Крымскага фронту. Гэтым у асноўным і тлумачыцца вялікая колькасць камандзіраў і палітработнікаў у складзе падземнага гарнізона, якія часам былі на становішчы радавых байцоў. Да рэзерву каманднага і палітычнага складу прымыкала і некалькі соцень курсантаў авіяцыйных вучылішчаў, якія прыбылі ў Керч незадоўга да наступлення фашыстаў, частка пастаяннага складу 1-га запаснога франтавога палка. Акрамя таго, тут былі рэшткі і іншых частак і падраздзяленняў Крымскага фронту.

Па некаторых звестках, у каменяломнях сабралася каля 10 тыс. чалавек. Асноўную масу складалі рускія, украінцы, беларусы, казахі. Пасля газавай атакі, распачатай гітлераўцамі, колькасць абаронцаў рэзка скарацілася і складала не больш за 5 тыс. чалавек. Гэта была яшчэ дастаткова вялікая сіла, з якой фашысты не маглі не лічыцца. Людзі гінулі падчас вылазак, ад моцных выбухаў, якія праводзілі фашысцкія сапёры, паміралі ад голаду і хвароб. Байцы гарнізона рабілі баявыя вылазкі, у іх прымалі ўдзел амаль усе байцы падземелля. Адна з такіх атак адбылася ў ноч на 22 чэрвеня 1942 г. З катакомбаў выйшла некалькі калон. З першых жа хвілін абаронцы гарнізона адкрылі шквальны агонь. Высока над стэпам павіслі ракеты, у горадзе паднялася паніка. Відаць, вораг вырашыў, што нашы войскі высадзілі дэсант. Байцы, разбіўшы гітлераўцаў у прыгарадзе, з трафёямі вярнуліся ў каменяломні. Быў узарваны склад з боепрыпасамі, ворагу нанесены значныя страты.

Актыўныя баявыя дзеянні акружаных у раёне пасёлка Аджымушкай не маглі не турбаваць гітлераўскае камандаванне. Ужо ў першыя дні фашысты пачалі прымяняць тут танкі, якія неслі ахову і патрулявалі па раёне каменяломняў. Арганізаваць патруляванне без прыкрыцця бранёй ім у першы час не ўдавалася, бо з усіх выхадаў і шчылін абаронцы вялі ружэйна-кулямётны агонь. Была ў іх і спроба ўзяць каменяломні штурмам, але гэта таксама аказалася безвыніковым. Абаронцы без асаблівых для сябе страт знішчалі фашыстаў, якія пранікалі ў каменяломні і дрэнна арыентаваліся пад зямлёй, у цемры. Так што гітлераўскае камандаванне было вымушана адмовіцца ад гэтай задумкі.

Далей гаворка пойдзе пра Малыя (Яўрэйскія) каменяломні, размешчаныя на ўсход ад пасёлка Аджымушкай.

Адным з арганізатараў абароны тут быў батальённы камісар Мітрафан Мікалаевіч Карпекін, які быў пасланы ў гэты раён камандуючым Крымскім фронтам генерал-лейтэнантам Д. Ц. Казловым у якасці прадстаўніка штаба фронту.

Нарадзіўся М. М. Карпекін у в. Варанёва Крычаўскага раёна. Рос у сялянскай сям'і, шмат дапамагаў бацькам па гаспадарцы. У 1924 г. у Крычаве пачалося будаўніцтва чыгункі, і сялянскі юнак становіцца будаўніком. Пасля завяршэння будоўлі некалькі гадоў працаваў на чыгунцы — рамонтным рабочым, грузчыкам. Потым яго чакала служба ў Чырвонай арміі: у 1930—1932 гг. —

чырвонаармеец 111-га стралковага палка 37-й дывізіі ў г. Жыздра Калужскай вобласці. Там жа ў 1931 годзе ўступіў у партыю.

Пасля службы ў Чырвонай арміі вярнуўся на радзіму. І зноў уладкаваўся на будоўлю, разам з землякамі ўзводзіў Крычаўскі цэментны завод. На будаўніцтве праявілася творчая энергія, арганізацыйныя здольнасці М. М. Карпекіна.

У 1932 г. працаваў сакратаром камітэта камсамола Крычаўскага цэментнага завода. І ў тым жа годзе М. М. Карпекін накіраваны на вучобу ў партыйную школу пры ЦК КП(б) Беларусі, пасля заканчэння якой у 1934 г. яго прызначаюць сакратаром парткама Крычаўскага цэментнага завода. З мая 1938 г. па сакавік 1941 г. ён працаваў першым сакратаром райкама партыі ў родным раёне.

8 сакавіка 1941 г. пастановай Бюро ЦК КП(б)Б быў зацверджаны сакратаром Магілёўскага абкама КП(б)Б па кадрах. На гэтай пасадзе яго і застала вайна.

М. М. Карпекін у першыя дні вайны шмат зрабіў для стварэння падпольных груп і партызанскіх атрадаў, жадаў застацца ў тыле ворага і змагацца з фашыстамі. Але атрымалася інакш. Па распараджэнні ЦК Кампартыі Беларусі ён быў накіраваны на курсы ваенных камісараў у ваенную акадэмію імя М. Фрунзэ, а ў сакавіку 1942 г. быў ужо на фронце. Яго прызначылі начальнікам аддзела кадраў танкавых войскаў Крымскага фронту ў званні батальённага камісара.

У маі 1942 г. каля 10 тысяч абаронцаў Керчы спусціліся ў камяняломні і там працягвалі змагацца з ворагам. Адным з арганізатараў гэтай барацьбы называлі выжыўшыя абаронцы Аджымушкая Мітрафана Мікалаевіча Карпекіна. Як успамінаў старшы лейтэнант Паважны, ніхто не ведаў, калі ён адпачываў. Ён думаў толькі аб людзях, падтрымліваў іх маральна, падбадзёрваў. Пад яго камандаваннем асаджаныя рабілі дзёрзкія вылазкі, наносілі ворагу ўдары.

Вось выпіска з дзённіка невядомага камандзіра 1-га запаснога палка, які змагаўся ў Малых камяняломнях:

«26.5.42. Праціўнік пачаў падрыўныя работы. Ірве выходы, завальвае іх хатнімі рэчамі жыхароў вёскі. Узрываецца раён 4-га і 2-га батальёнаў, якія размешчаны каля вёскі (Аджымушкай — У. П.).

29.5.42. Узрываюць над нашым размяшчэннем, і з прычыны абвалу загінуў амаль увесь склад камандзіраў 3-га батальёна, скліканых камбатам на нараду.

31.5.42. Праціўнік ірве ўсе выходы. Бяда з параненымі. Паспелі перавесці штаб і лазарэт углыб на старое месца. Узарваны перакрыцці на старых месцах».

Ад выбухаў у камяняломнях абвальвалася столь, пры гэтым узнікала моцная ўдарная хваля, ад якой цяжка было выстаяць на нагах. Першыя часы, калі ў камяняломнях было шмат людзей, абаронцы неслі ад гэтых абвалаў значныя страты. Ад ударнай хвалі ў некаторых ішла кроў з вушэй, былі выпадкі вар'яцтва. Пазней абаронцы даведваліся аб месцы выбухаў па шуме, які ўтварыўся гітлераўцамі пры капанні шурфаў, прымалі меры да эвакуацыі людзей і маёмасці з небяспечнага раёна.

Імкнучыся хутчэй пакончыць з абаронцамі камяняломняў, гітлераўцы пайшлі на крайнія меры: яны ўжылі хімічныя атрутныя рэчывы. Першая газавая атака была праведзена фашыстамі 24 мая, у выніку якой загінула шмат людзей ад удушша. У некаторых падземных галерэях узнікла паніка, з-за якой шмат людзей было задушана да смерці, многія, не бачачы выхаду з гэтага становішча і жадаючы спыніць мучэнне газам, канчалі жыццё самагубствам. Іншыя, асабліва тыя, хто быў бліжэй да выхадаў, выскаквалі на паверхню і траплялі ў палон. У дзённіку аднаго з абаронцаў падземнай крэпасці паведамляецца, што ў Цэнтральных штольнях толькі на тэрыторыі аднаго батальёна было падабрана і пахавана 824 чалавекі.

Міхаіл Шыманскі
ПАМ'ЯТАЕМ, КАБ НЕ ПАЎТАРЫЛАСЯ

ЦЁТКА ЛАДЗІХА І ПАГАРЭЛЬЦЫ

Яна была вельмі практычнай жанчынай, і гэта мы адчулі на саміх сабе адразу, як толькі пасяліліся ў яе хаце на хутары Буда. Вялікая сядзіба была вельмі запушчана, проста не магла цётка ўправіцца з мноствам розных работ. Пастаянныя хваробы, нямогласць — зусім мала сіл у гаспадыні. Таму і знаходзіла заняткі для пагарэльцаў — ім лягчэй перажываць тое, што здарылася, і сядзібе карысць. Вельмі разумна, што тут скажаш.

Ох, і цяжкая для нас работа

Майму старэйшаму брату Кольку і мне Ладзіха адразу даручыла работу, якой нам хапіла на вясну і ўсё лета. Загадала нам распілоўваць вялізную кучу бярвення, што ляжала каля клуні.

— Будзем пілаваць гэта бярвенне на калоды і складваць пад павеццю, — сказала. — У мяне дроў зусім не засталася, вось і зробім добры запас на зіму.

Як жа мы пакутавалі з гэтым бярвеннем! І нічога не зробіш, паспрабуй адмовіцца — Ладзіха можа і з хаты нашу сям'ю прагнаць. Добра памятаю, што ў першыя дні, калі пілавалі гэта бярвенне, было вельмі холадна. У дзіравым адзенні завіхаемся ля козлаў, водзім пілой па бярвенні. Яно тоўстае, сукаватае, а піла тупая, зусім у нас не атрымліваецца, хоць ты плач. Разумеем: каб сгрэцца, трэба хутчэй рухаць пілою, але яе ўжо амаль не трымаюць нашы рукі. Няма ніякіх сіл, бо зранку ў нас нічога не было ў роце. Але работы не спыняем, баімся Ладзіхі: яна насварыцца, калі ўбачыць, якія з нас дрэнныя памочнікі...

Мы ледзь не падаем ад стомы і ўсё ж стараемся, бо павінна падысці Ладзіха ацаніць нашу работу. Спадзяёмся, што пахваліць нас, каля козлаў ужо ляжыць шмат калод. Але і некранутых бярвёнаў — лепш на іх не глядзець, мы разумеем, што нам давядзецца тут рупіцца доўга-доўга.

— Для вас, хлопчыкі, гэтая работа цяжкая, але ўцягнецеся, — гаворыць Ладзіха. — Не спяшайцеся, а то, крыў божа, надарвяцеся. Зараз ідзіце ў хату, я вас пакармлю. Пасля ў клуні паляжыце на сене, там ціха. Яшчэ сёння парэжаце пару бярвёнаў.

«Ешце, хлопчыкі, ешце»

Ладзіха пакарміла нас так, як мы не елі з самага пачатку вайны. Перад кожным паклала скібку хлеба і кавалачак мяса. Самае сапраўднае мяса, хаця мы ўжо і забыліся, як пахне яно. А тут — «Ешце, хлопчыкі».

Трэба сказаць, што на хутарах у вайну з ежай было не так цяжка, як у нашых Пешках, іншых навакольных вёсках падчас карных акцый. Пажар бязліта-

сна знішчыў усё дабро, набытае вяскоўцамі, — зерне, бульбу, агародніну. Карнікі пагналі з сабою і ўсіх кароў, лавілі іх на поплаве — і ў статак. Калі ў вяскоўцаў знаходзілі парсюка, дык адразу забівалі яго — і на воз. Якое ж магло застацца мяса ў Пешках пасля такога сучэльнага рабунку? Хутарскія пры небяспецы гналі са сваіх сядзіб кароў у лес — ніякія немцы ці паліцаі не рызыкавалі туды пасунуцца. І парсюкоў, і хатнюю птушку хутарскія надзейна хавалі ў лесе — у загадзя падрыхтаваных глухіх, амаль недаступных для чужынцаў мясцінах. Так было і на хутары Буда.

І вось мы з братам уплятаем усё такое неверагодна смачнае, што не пашкадавала добрая Ладзіха. Крыў божа, каб упала на падлогу хоць дробная крошачка хлеба ці занадта вымазаны пальцамі рук кавалачак тлустага мяса — так нам шкада гэтага пачастунку. Ды і Ладзіха можа папракнуць, бо не спускае з нас строгіх вачэй, і нам крыху ніякавата.

— Ешце, хлопчыкі, ешце, — нечакана ласкава гаворыць яна. — Вы зарабілі гэты абед не толькі сілай, але і стараннем. Адкуль у вас тая сіла? Мо сёння з вас і хопіць гэтае работы. Заўтра паціху зноў папрацуеце...

— Мы сёння яшчэ парэжам хаця два бярвяны, — расхрабрыліся, бо вельмі ўдзячны Ладзісе за смачны абед. — Крыху адпачнём — і да козлаў.

Але ў той дзень нават хадзіць мы не маглі, так стаміліся. Страшна балелі рукі, спіна, паясніца, словам, усё цела з непрывычкі ад напружанай работы. Пасля абеду ледзь дабраліся ў клуню, зваліліся на сена і адразу заснулі. Ладзіха не будзіла нас, бачыла, у якім мы стане.

Дабро за дабро

Распілоўка таго бярвення была самай цяжкай для нас работай пры жыцці на хутары. Хаця і ўцягнуліся, але вельмі стамляліся.

— Як-небудзь трымайцеся, сыночкі, — шкадавала нас маці. — Хоць так дапаможам цётцы Ладзісе, яна вельмі добрая да нас, усю нашу вялікую сям'ю пусціла ў сваю хату, а мы нічога ёй за гэта не плацім.

Пад канец лета мы распілавалі ўсё бярвенне. Тоўстыя калоды акуратна склалі ўздоўж сцяны клуні, пад страхой, каб яны не намоклі пад дажджамі. Ладзіха была задаволеная: на ўсю наступную зіму нарыхтавана дроў. Адносілася да нас ласкава і душэўна. Кожны дзень, калі мы пілавалі бярвенне, рыхтавала нам абед — такі, які магла. Варыла некалькі бульбін і па два-тры яйкі.

Ладзіха, як і ўсе хутаране, трымала курэй. Ім тут было прывольна — цэлымі днямі хадзілі там, дзе хацелі, здабывалі корм, а вечарам забіраліся ў клуню начаваць. Таму ў Ладзіхі летам не пераводзіліся яйкі, іншы раз частавала нас «не за дровы», а проста так, бо шкадавала.

Наколькі памятаю, і мы стараліся рабіць Ладзісе што-небудзь прыемнае. Прыносілі з калодзежа ёй на кухню ваду: учэпімся з братам за вялікае вядро, трымаем яго перад сабой і асцярожна рухаемся, каб не спаткнуцца і не бразнуцца вобзем.

Цётка настолькі прывыкла да гэтай нашай паслугі, што ў яе заўсёды стаяла на кухні вядро са свежай вадой.

Шчаўя рваў многа

Быў у мяне яшчэ адзін клопат пра Ладзіху. Як толькі мы пасяліліся ў Будзе, маці ўсклала на мяне надвычай важныя і адказныя абавязкі — павінен шукаць

і рваць шчаўе на поплаве каля хутара і на лузе Шырокі Паз. Шчаўя патрабавалася шмат, бо маці амаль кожны дзень ставіла на вогнішча ці ў печ самы вялікі чыгунок. Варыла шчаўе столькі, каб хапіла на ўсіх. Калі сям'я мела крыху хлеба, дык абед быў са свежым шчаўем. Мы дружна апаражнялі вялікі чыгунок, елі, ажно ў вушах трашчала.

Шчаўе я рваў ахвотна, з добрым настроем. Хадзі сабе па роўным поплаве каля жытнёвага палетку ці па шырокім лузе. Тут абавязкова ўбачыш кусцікі шчаўя, іх многа ўсюды. А ў лагчынках прывабныя латачкі, на якіх шчаўе расло густое, сакавітае і чыстае. Ірваў яго хутка і спрытна, амаль не стамляўся — усюды ж столькі кветак, ды яшчэ і птушкі спяваюць так хараша, так хвалююча. Словам, работа, поўная добрых пачуццяў і задавальнення. Мне, лірыку па характары, які з самага дзяцінства і па сёння бязмежна любіць родную прыроду, сямейныя «шчаўевыя» абавязкі былі па душы.

З першага разу, як ішоў па шчаўе, спытаўся ў Ладзіхі:

— Цётка, можа, вам шчаўе трэба? Дык я сёння і вам нарву заадно.

— Нарві, хлопчык, калі табе не цяжка. Мне такая работа не па сіле, нагінацца ж трэба. А шчаўя хочацца, звару сабе на абед.

І я заўсёды, калі ішоў па шчаўе, ірваў яго і для Ладзіхі. Дома маці акуратна перабірала і мыла яго ў чыстай вадзе. Я браў некалькі жменяў, нёс Ладзісе. Цётка шчыра дзякавала мне і гаварыла:

— Столькі много шчаўя мне? А сабе пакінулі, у вас жа сям'я вялікая?

— І нам хопіць. Шчаўя ўсюды — хоць заваліся. Мне нават прыемна яго рваць, бо так прыгожа і на палетку, і на поплаве.

Стрэлы на хутары

Аднойчы з-за шчаўя я апынуўся ў небяспецы. Так захапіўся гэтай работай, што адышоў далёка ад хутара, да самага лесу. Раптам пачуў гудзенне. Глянучу ў бок вёскі Менявеж і здрыгануўся: па дарозе да Буды імчаў аўтамабіль. Што мне рабіць? Бегчы цяпер на хутар нельга: з аўтамабіля немцы ўбачаць мяне, схопцяць і будуць дапытвацца, чаму іду з лесу.

Падаю на поплаў, паўзу да жыта, каб хутчэй у ім схвацца. Дапоўз, затаіўся, прыслухоўваюся, што там, на хутары. Гудзення не чую, але гучаць чужыя мужчынскія галасы, жанчыны крычаць. Вырашыў паўзці ў бок хутара, у жыце немцы мяне не заўважаць, а я спрытны, многа разоў быў у падобных сітуацыях.

Паўзу. Хутка край поля, адтуль да хутара блізка. Раптам пачуліся выстралы. Адзін, другі, частыя-частыя. Я прыціснуўся колькі мог да зямлі, ляжу і амаль не дыхаю. Нарэшце страляніна сціхла. Зноў гудзенне. Крыху пачакаў і паўзу, каб хутчэй дабрацца на край поля.

Незразумелыя немцы

Дабраўся. Асцярожна падымаю галаву, гляджу на хутар. Там стаяць мая маці і Ладзіха, глядзяць у мой бок. А да жыта ідзе сястра Марыя і кліча мяне:

— Міша, дзе ты? Больш не хавайся, немцы ўжо паехалі з хутара.

Я вылез з жыта, іду насустрач сястры. Абое вельмі перапалоханыя, але па-свойму радуемся. Разам ідзем на хутар, а маці і Ладзіха нецярпліва нас чакаюць. Мы з сястрой не асабліва спяшаемся. Я паказваю сястры торбачку.

— Глядзі, колькі шчаўя нарваў. Каля лесу яго столькі, што на адным месцы рваў і рваў, нават і не стаміўся. А ў жыце адразу схваўся, калі ўбачыў аўтамабіль.

Сястра мяне хваліць і расказвае, што немцы і паліцаі сёння былі нейкія незразумелыя. Хутка прабеглі па хутары, зазірнулі ў хаты, клуні, выгналі некалькіх жанчын на вуліцу, загадалі стаяць на месцы і нікуды не адлучацца. Падышлі да жытнёвага поля і доўга стралялі ў жыта. Злосныя, селі ў аўтамабіль і пакінулі хутар. Відаць, у іх не атрымалася тое, што задумалі.

У хаце маці, як заўсёды, мыла ў чыстай вадзе шчаўе.

— І як ты столькі шчаўя сёння прынёс? — здзівілася. — Цераз жыта доўга поўз і не вытрас з торбачкі.

— Дык я моцна торбачку завязаў. Вось і збярог усё шчаўе, якое нарваў каля лесу. Хопіць і нам, і цётцы Ладзісе...

ЖАХ. ЯК МЫ ГАЛАДАЛІ

Колькі ні ўспамінаю першую зіму пасля вызвалення нашай мясцовасці ад гітлераўскіх акупантаў, здзіўляюся, як мы тады выжылі. Проста жах, так пакутавалі галодныя. Асабліва тыя пешкаўцы, у якіх былі вялікія сем'і, у тым ліку і наша, — чацвёрта дзяцей. І халадэча, і галадзеча ў дрэнным вагончыку, які нам выдзеліла дзяржава. Але ж, як гаворыць беларуская прымаўка, галыцьба на выдумкі хітрая. І мае землякі што толькі ні рабілі ў тую адчайную пару, трымаліся разам, так было лягчэй.

Ні чыгунка, ні гаршка

Ну вось, наш сняданак зімой. У такую халадэчу вельмі хочацца, ды і арганізм патрабуе ежы сур'ёзнай, — ды дзе там. Маці будзе варыць бульбу. Божа мой, адны слёзы, а не бульба. Восенню на сваім агародзе мы выкопвалі рыдлёўкай клубні памерам з лясны арэх, іншы раз — з добрую сліву. Маці плакала: як на такой бульбе перазімаваць нашай вялікай сям'і... У першыя пасляваенныя гады пешкаўцы збіралі на сваіх палетках самы мізэрны ўраджай, бясконца праклінаючы паганага немца за ўсё, што прынёс людзям. Без чалавечых клопатаў, ласкі і дабрыні зямля адзічэла, была пустая, бо тры гады запар яе ніхто не ўгнойваў. Глядзелі пешкаўцы на свае палеткі, і не было ў іх сілы справіцца з тым, што бачылі. Але вайна ўжо грукатала далёка на захадзе, а тут, у сваёй роднай вёсцы, як і па ўсёй Беларусі, трэба было хутчэй аднаўляць гаспадарку. Значыць, патрабаваліся вялікія фізічныя намаганні, сілы. А дзе тыя сілы ў паўгалодных вяскоўцаў?..

Такую бульбяную дробязь немагчыма было чысціць, ніхто так і не рабіў. Наша маці перемывала бульбачку ў халоднай вадзе, затым перасыпала яе... у вялікую гільзу ад нямецкага снарада. Прадбачу здзіўленне чытачоў — навошта для бульбы здалася тая гільза? Можаче верыць, можаце не, але ў гэтай пасудзіне маці варыла дробненькія клубні. Ніводнага чыгунка, ніводнага гаршка на папалішчы мы не знайшлі, усё прапала, калі нямецкія карнікі палілі нашу вёску. Адно толькі збераглі мы некалькі драўляных лыжак, бо яны заўсёды былі пры нас.

Абед са... снараднай гільзы

Гэтую гільзу наш бацька аднойчы прынёс у мяху з Бярозы.

— Будзем варыць у гільзе бульбу на буржуйцы, — сказаў ён маці.

— Ой-ой, дык вельмі ж страшна, — спалохалася маці. — А што, калі гэты снарад узарвецца ад агню?

— Які снарад? Парожняя гільза, у ёй не засталася ніякага пораху. Глядзі, на буржуйцы стаіць, бы падагнаная, — узрадаваўся бацька.

З таго часу маці кожны дзень ставіла на буржуйку гільзу з бульбай. І заўсёды малілася: «Божа, адвядзі бяду, каб хаця не ўзарваўся гэты чужы снарад». Для яе пасудзіна так і засталася снарадам. Дзеці таксама са страхам назіралі, як паступова чырванела буржуйка, і ў галаву нам прыходзілі розныя думкі: а раптам гільза не вытрымае, разарвецца, калі ёй здорава прыпачэ? Што тады?..

Вось у гільзе закіпела вада, там бульбочка. Маці просіць нас крыху «пагасіць» печку. Мы выкідваем з буржуйкі некалькі галавешак, яны патрэскаюць, дымаць, агонь у ёй слабее. Зараз яго трэба зрабіць такім, каб і вада з гільзы не збегла, і бульба добра зварылася. Гэта «тонкая» работа, але мы спраўляемся.

Нішчымніца

Нарэшце бульба гатовая, «дайшла», як кажа маці. Яна асцярожна здымае з буржуйкі гільзу, адцэджвае бульбу і высыпае на шырокую дошку, якая замяняе стол. Бульбіны сінія-сінія, зразумела, ад гільзы набраліся такога колеру. На ўсё астатняе жыццё запомнілася гэтая сіняя дробязь, якую мы елі. Зусім пустую, бо адразу пасля вайны не было ў нас ні малака, ні хоць нейкага тлушчу. «Нішчымніца» — гэтае слова мы так не любілі, але што зробіш, яно было з намі.

Дзякуй нашай маці, яна крыху «зводзіла» нішчымніцу. Калі на агародзе вырастаў часнок, яго зубкі маці рэзала і перацірала з соллю. Па крупінцы дабаўляла соль, бо з ёй былі сур'ёзныя праблемы. Мы садзіліся каля той дошкі, бралі маленькія сінія бульбінкі, асцярожна мачалі ў часночнае месіва і елі. Бульбіны нават не пахлі бульбай, відаць ад таго, што варыліся ў гільзе. Але нам, галодным, было не да паху. Радаваліся, што на дошцы невялічкая горка клубняў, і елі іх так, быццам за сябе закідвалі. Нас не бянтэжыла, што бульба сіняя, ніхто тады не думаў, што гэта небяспечна для здароўя, тым больш для дзяцей. Важна, што быў хоць такі «стол». Маці, як звычайна, дзякавала Богу за тое, што пастаянна клапаціцца і беражэ нас...

Гераічныя жанчыны

І ўсё ж здарылася тое, чаго мы асабліва баяліся: у нас скончылася соль. Як ні эканоміла яе маці, здаецца, лічыла па драбінках, наступіў цяжкі дзень, што солі ні крышталіка. Значыць, маці не зможа падрыхтаваць тое самае часночнае месіва, якое нам усім вельмі падабалася. Без яго пустая сіняя бульба не лезла ў рот. Бацька нас папракаў:

— Добра, што бульба ёсць, хоць і без солі. Пацярпім, мо што-небудзь прыдумаем. Не адны мы засталіся без солі, і ў іншых тое ж.

Трэба было тэрмінова рабіць нейкія канкрэтныя захады. І вось да чаго думаліся пешкаўскія жанчыны — схадзіць па соль у самы Брэст. Пешшу, а гэта каля ста кіламетраў ад нашай вёскі. Такая адлегласць зусім не палыхала нашых гераічных маладзіц — называю іх так з поўным правам! — бо так нацярпеліся пры нямецкай акупацыі. Колькі разоў уцякалі з-пад самага носа душагубаў, блукалі па лясах, сядзелі ў вербалозе на балотах, хаваліся ў выкапаных зямлянках — у снежныя завеі, моцныя маразы, летнюю спякоту, асеннюю напагадзь.

З малымі дзецьмі на руках, галодныя, у пастаянным напружанні і страху. Ды і ці можна перадаць усё, што выпала на долю вясковых жанчын у гады вайны?!

У Брэст па соль

А тут у Брэст пешшу схадзіць, калі вакол мір і спакой. Ну, і спадзяваліся жанчыны, што, калі выйдучь да шашы, якая вядзе з Варшавы праз Брэст і да самай Масквы, можа, падвязе іх да Брэста нейкі падарожны аўтамабіль.

— Будзем вельмі прасіць шафёра, каб падвёз. Нават расплачамся, — гаварылі яны. — Няўжо не трапіцца шафёр з добрай душою. Убачыць, якія мы абарваныя, галодныя, знясіленыя, скажам, што ў нашых сем'ях няма ні драбінкі солі — дай бог, пашкадуе гаротных.

Цяпер праз столькі гадоў многае забылася пра тое падарожжа нашых жанчын па соль. Зразумела, хадзіла тады ў Брэст і наша маці. Расказвала, што соль выменьвалі хто на што мог, грошай тады ў пешкаўцаў не было. Узалі з сабою саматканыя льяныя ручнікі, абрусы, посцілкі. Вельмі каштоўныя вырабы, пешкаўскія майстрыхі ткалі іх шмат, надзвычай прыгожых, часцей непаўторных.

І гэтыя вырабы прынеслі пешкаўскім жанчынам шырокую вядомасць і славу ва ўсім наваколлі.

Выручылі... ручнікі

Вось яны і выручылі, калі наша вёска засталася без солі. Безумоўна, шкада было расставацца з рэчамі, надзвычай дарагімі для кожнай сям'і. Яны бераглі вечную памяць, сямейныя традыцыі. Напрыклад, абрус на стол, зроблены рукамі бабулі ці нават прабабулі. Ці самабытны ручнік, вытканы на вяселле прабабуляй. Гэтыя вырабы амаль святыя, іх беражліва захоўвалі пешкаўскія жанчыны ў вялікіх прыгожых распісаных куфрах. Давялося іх даставаць адтуль і несці ў Брэст. Дамой жанчыны вярнуліся без тых каштоўных вырабаў.

— Не будзем шкадаваць, — суцяшалі яны адна другую. — Хто нам мог дарэмна ў Брэсце солі даць? Ніхто. А ручнікоў, абрусаў, посцілак яшчэ наробім, кросны ў кожнай хаце стаяць, сядзем за іх і будзем ткаць тое, што нам трэба і ўмеем.

І намнога смачнейшай была ў нас дробненькая бульба пасля таго паходу смелых пешкаўскіх жанчын у Брэст. Наша маці расходавала прынесеную соль на дзіва эканомна, да кожнай драбінкі. Доўга яшчэ ў вёсцы гаварылі, як няпроста было нашым непісьменным жанчынам арыентавацца ў мітусні вялікага горада, тым больш у складаны пасляваенны час.

Як «зрэзалі» амерыканца

Але і розных цікавых уражанняў нашы жанчыны набраліся шмат, ахвотна дзяліліся імі з вяскоўцамі. Я і цяпер памятаю, як расказвалі яны пра такі выпадак. Пачулі тады на кірмашы ў Брэсце незвычайную размову паміж мясцовымі сялянамі і «амерыканцам». У трыццатыя гады многа энергічных, моцных мужчын і хлопцаў з Заходняй Беларусі ехалі ў пошуках лепшай долі ў ЗША, Канаду, іншыя заакіяўскія краіны. Паехала некалькі чалавек і з нашай вёскі. Пешкаўцы называлі іх усіх агульным словам «амерыканцы».

Дык вось, на брэсцкім кірмашы адзін такі «амерыканец», які на кароткі час прыбыў на сваю радзіму, выхваляўся перад землякамі:

— У Амерыцы ёсць усё. Вельмі багатая краіна, не тое, што наша Беларусь. Там нават у кожнага пешахода цяпер маецца самаход, вось як.

«Амерыканец» меў на ўвазе добра развітую ў ЗША аўтамабільную прамысловасць. Маўляў, на кожнага пешахода прыпадае аж па два «самаходы», што азначала па дзве аўтамашыны. Сяляне слухалі яго і маўчалі — не ведалі, верыць ці не ў тое, пра што распінаецца іх зямляк. Адзін мужык хітравата пазіраў на «амерыканца» і нечакана яго «зрэзаў»:

— Ну і што? Ну і здзівіў. У нас дык на кожнага беларуса ажно два аўтабусы! Куды лепш, чым у тваёй хвалёнай Амерыцы.

Па два «аўтабусы»

Мужыкі дружна засмяяліся. «Амерыканец» разгубіўся і змоўк, бо не мог уцяміць, што мае на ўвазе гэты хітры мужык. Яго вобразнае, так бы мовіць, рэагаванне на захапленне земляка амерыканскім дабрабытам тлумачылася наступным.

У неверагодна цяжкія пасляваенныя гады нашы вяскоўцы і галадалі, і не мелі больш-менш прыстойнага адзення, абутку. Хадзілі, хто ў чым мог. Вось пешкаўскія майстры, самародкі іншых навакольных вёсак і ўхітраліся рабіць абутак... з гумавых покрывак аўтамабільных шын. Разразалі іх на кавалкі, прымітыўна сшывалі звычайным дротам. Атрымліваўся не абутак, а пародыя на яго. Нязграбнае прыстасаванне ледзь трымалася на нагах, хадзіць было вельмі нязручна — спатыкаешся на кожным кроку, можаш паляцець носам уніз. Памятаю гэта добра, бо і сам насіў такі абутак. Затое два гумавыя чаравікі — вось вам і два «аўтабусы».

Нашым жанчынам вельмі спадабаўся такі адказ «амерыканцу» ад знаходлівага беларускага мужыка. Любілі яны ўспамінаць той смешны выпадак. Расказвалі наперабой, з азартам, што-кольвечы дабаўлялі ад сябе, каб было больш гумару. Наша маці звычайна паўтарала:

— Ох, і здорава паставіў наш мужык на месца таго выхваляку. Усе, хто пачуў яго адказ, проста зайшліся ад смеху. Мы, калі вярталіся з Брэста дамоў, успаміналі тую размову і збянтэжанага «амерыканца» і ад душы смяяліся. Вёсялей нам становілася, верылі, што не прападзём, будзем жыць. Вайну якую страшную перанеслі, а цяпер мір і спакой.

Мы слухалі нашу маці і таксама смяяліся з таго выпадку...

АРЭХАВЫ СПАС

Хутар Буда, які пасля страшнай карнай аперацыі ў красавіку 1944 года прытуліў многіх пешкаўскіх пагарэльцаў, быў незвычайна прывабны. Перш за ўсё — сваім прыродным хараством і шчодрасцю, асабліва арэхамі. Сядзіба цёткі Ладзіхі з двух краёў хавалася за надзвычай густымі арэхавымі кустамі. Успаміны пра іх засталіся ў маёй памяці назаўсёды, бо яны многа значылі для свядомасці вясковага падлетка.

ДА 80-ГОДДЗЯ ВЯЛІКАЙ ПЕРАМОГІ

Зміцер Давідоўскі МАМА — ЧАЛАВЕК-ЛЕГЕНДА

Размова пойдзе пра лёс маёй маці Ірыны Антонаўны Галубовіч. Матрона Савішна, гаспадыня юравіцкай хаткі, што ў Калінкавіцкім раёне, у якой мы жылі ўсё лета ў маім дзяцінстве, звала яе Арынкай. І нарадзілася гэта самая Арынка 31 мая 1924 г. у вёсцы Юравічы Калінкавіцкага раёна Гомельскай вобласці.

Дзед Антон — мамін бацька — працаваў на будоўлях спіртарэактыфікацыйных заводаў. Таму сям'я часта пераязджала і вандравала па розных вёсках і гарадах Беларусі.

У сям'і майго прадзеда было дзве пары блізнят — Стась і Казік; Амелія і Людміла (Мілюня). Ганна, Амелія і Людміла былі медыкамі. Стась даслужыўся да звання генерал-палкоўніка (ці генерал-маёра) Чырвонай арміі, Казік — каталіцкі святар, дзед Антон — вінакур. Марыя не паспела нікім стаць (памерла ад сухотаў паміж 17 і 20 гадамі). Дзед Антон нарадзіўся здаровым і жыццярадасным хлопчыкам, але нянька па недаглядзе ўпусціла яго на падлогу, і ён атрымаў траўму пазваночніка. Яна пра гэта здарэнне бацькам дзеда Антона нічога не сказала, а калі ў дзеда пачаў з'яўляцца горб, ужо было вельмі позна нешта рабіць. У яго быў траўматычны туберкулёз пазваночніка. Калі б своечасова паклалі яго ў гіпсавы ложка, то ўсё было б у парадку і са здароўем дзеда Антона.

Пасля доўгіх вандровак па Беларусі сям'я ў рэшце рэшт асела ў Мінску і маці пайшла вучыцца ў 47-ю сярэднюю школу, якую скончыла акурат дзень у дзень з пачаткам Вялікай Айчыннай вайны — 22 чэрвеня 1941 г. (будынак страчаны ў гады гэтай вайны). Адгулялі выпускны бал і пачулі з рэпрадуктараў трывожны голас Левітана: «Сёння в 4 часа утра без объявления войны...» Амаль з першых гадзін баявых дзеянняў немцы пачалі бамбіць горад. Ваеннай авіяцыі адлегласць у некалькі сот кіламетраў — не перашкода.

У тыя часы пры школах былі створаны добраахвотныя атрады самабароны, і калі пачыналіся варожыя авіяналёты, людзі хаваліся ў газасховішчы — бамбасховішаў не хапала. А яны не былі прыстасаваны пад такі вялікі натоўп, і людзям проста не хапала кіслароду. І вось байцы гэтых атрадаў выводзілі адтуль людзей, каб яны не загінулі ад простага ўдушша. Сярод людзей была паніка, яны баяліся выходзіць на вуліцу.

Першапачатковая эвакуацыя насіла стихійны характар. Людзі проста ўцякалі куды глядзелі вочы, без разбору. Значна пазней эвакуацыю наладзілі арганізавана, і людзей пачалі вывозіць на машынах, але шмат хто збег, як кажучь, дзікім шляхам. Большасць загінула пад кулямётным агнём фашысцкіх знішчальнікаў. Яны ляцелі на такой малой вышыні, што добра былі відаць твары нямецкіх асаў. Ім было ўсё роўна, каго забіваць, — ад немаўлят да

нямоглых старых. Маці казалася, што ў вачах нямецкіх лётчыкаў былі толькі нянавісць і жаданне забіваць. Але з цягам часу пачалі з’яўляцца зусім іншыя прыклады — чалавечнасці. Нават у самым пачатку вайны сярод нямецкіх салдат былі простыя і добразычлівыя людзі, якія не маглі зразумець таго, што яны тут робяць, калі іх сюды ніхто не клікаў. Яны і дапамагалі ратавацца бежанцам, і хавалі падчас пагромаў. Але гэта было прыемным выключэннем з нямецкіх правіл вайны: «Чым больш заб’еш, тым большы ўнёсак будзе ў перамогу над другараднымі людзьмі-рабамі. І тым большая падзяка будзе ад Вермахта». Не дачакаліся яны перамогі над людзьмі-рабамі, а дачакаліся зусім іншай Перамогі — над сабой і славутага Нюрнбергскага судовага працэсу. Сёння Германія афіцыйна абвясціла фашызм злачынствам супраць чалавечнасці, а Гітлера ганьбай нацыі. Таму і палітыка дзяржавы стала іншай.

І вось мая мама Ірына Галубовіч разам са сваёй сяброўкай Лізай Дукар пайшлі ў бок Беразіна, бо думалі, што вайна скончыцца літаральна ў лічаныя дні перамогай Чырвонай арміі. Не атрымалася.

Разам з імі ішлі і іншыя дзяўчаты, і ўсе былі ў сваіх святочных, пасля выпускнога, туфлях. Мама даволі хутка зняла іх, бо зразумела: далёка ў іх не дойдзеш. І вось так басанож спакойна дайшла да Беразіна, а сяброўкі праз тое, што засталіся ў туфлях, пазбівалі ногі ў кроў і потым доўга загойвалі крывавыя раны на нагах.

Ліза Дукар была яўрэйкай і, выходзячы з Мінска, хацела забраць і сваіх бацькоў. Але яны адмовіліся, сказаўшы: «Мы памятаем і ведаем немцаў па Першай сусветнай вайне. Гэта культурная нацыя. Яны нічога дрэннага нам не зрабляць». У выніку гэтая «культурная нацыя» вельмі жорстка знішчыла бацькоў Лізы Дукар у мінскім гета.

Калі Ліза з маёй мамай дайшлі да горада, то адразу пайшлі да мясцовага ваенкама з патрабаваннем адправіць іх на фронт. Зразумела, дзяўчатам адмовілі. Па-першае, ім было толькі па сямнаццаць гадоў (не хапала года да прызыўнога ўзросту), па-другое — не было патрэбнай прафесіі. Па праўдзе кажучы, гэты ваенкам не разгледзеў у гэтых худых і прыгожых дзяўчатах сапраўднага баявога духу. Каля гадзінкі пагуляўшы па горадзе, прыйшлі яны да яго зноў, грукнулі кулаком па сталае і жорстка запатрабавалі накіраваць іх у які-небудзь шпіталь. Так яны апынуліся ў шпіталі, які месціўся ў былой сярэдняй школе. Ім даручылі перапісаць усіх раненых. Пісалася прыкладна так: «Іваноў Алег. Паранены мінай у галаву». Зразумела, што такія дыягназы непрафесійныя, але ў тых умовах і гэта было пэўным выратаваннем. Медперсанал хаця б ведаў, хто і з чым да іх трапіў. Праз даволі хуткі час усіх параненых перавезлі ў Магілёў. І зноў нашы дзяўчаты аказаліся без занятку.

Іх малады арганізм патрабаваў нармальнага харчавання, а не таго мізэрнага пайка, які ім выдавалі. Невядома дзе і якім чынам знайшлі яны бляшанку нямецкай тушонкі, нейкім чынам яе адчынілі і пачалі есці. Елі са смакам, бо былі вельмі галоднымі. Раптам паблізу пачулі чыйсці голас: «Сястрычкі! Там вашых параненых у эшалоны грузяць. А вы тут прахалоджваецеся». Задаволеныя тым, што зноў будуць дапамагаць, дзяўчаты пабеглі на станцыю. Маме дастаўся вагон з цяжкапараненымі, а Лізе — з лёгкапараненымі салдатамі. Пасля пагрузкі эшалон накіраваўся ў Маскву. Па дарозе цягнік неаднаразова бамбілі. Ліза сваіх паспяхова выводзіла з вагона, а мама не магла гэтага рабіць — яе параненыя былі ляжачыя. А сумленне не дазваляла ёй кідаць іх у вагоне на волю лёсу, а самой ратавацца ў хмызняку. Усе неабходныя медыцынскія веды дзяўчаты

атрымлівалі на практыцы. Не было часу сядзець за падручнікамі і здаваць іспыты. Вайна патрабавала хуткіх дзеянняў і імгненнай рэакцыі.

Калі цягнік з параненымі ішоў у напрамку Масквы, то адбыўся такі выпадак. Аднаму з цяжкапараненых неабходна было паставіць звычайную клізму. Для чалавека з медыцынскай адукацыяй і практыкай такая працэдура самая простая, а для сямнаццацігадовай дзяўчынкі, якая толькі-толькі выйшла за парог сярэдняй школы, гэта было выпрабаваннем. Тым больш што не было неабходных інструментаў. Нават звычайную спрынцоўку яна адшукала з вялікай цяжкасцю. Маці знайшла нейкія гліняныя міскі і пачала іх падстаўляць пад параненага. Яны развальваліся на часткі, бо не былі прыстасаваны для медыцынскіх патрэб. Паранены аказаўся беларусам і так каментавалі маміны дзеянні: «Божачкі! Донька, ну, мабыць, сем кіло. Такіх дзетак трэба ў ср..у цалаваць». Калі маці распавядала мне гэта, то на той момант яна не памятала ні імя, ні прозвішча таго салдата, а яго словы запомніла на ўсё жыццё. Вось так набывалася медыцынская адукацыя. Практыка — найлепшы падручнік.

У рэшце рэшт дабраліся да Масквы і, дзякуй богу, давезлі ўсіх параненых жывымі. На чыгуначным вакзале цягнік чакалі сапраўдныя медработнікі, і параненых развезлі па розных маскоўскіх шпіталях. А разам з гэтым разышліся дарогі мамы і Лізы Дукар. Больш яны ніколі не бачыліся.

У Маскве мама пазнаёмілася з цудоўнай сям'ёй Якава Львовіча Гросмана. З яго ўнучкай Аленай і яе мужам Барысам Яўгенавічам (Яўсеевічам) Шапіро-Туліным я і па сёння падтрымліваю сяброўскія стасункі. Менавіта Якаў Львовіч запрасіў маму пажыць у іх, а потым дапамог уладкавацца на курсы медсёстраў у горад Мурам, чым засцярог маму ад вярбоўкі ў пазаштатныя супрацоўнікі НКВС. Маці, успамінаючы пра гэта, выказвала вялікія словы падзякі Якаву Львовічу. Адмовіцца ў тагачасных умовах было проста немагчыма. Гэта было тое самае, як самому сабе падпісаць смяротны прысуд. У такіх выпадках было тры варыянты: збегчы з горада, адмовіцца (што было раўнасільна расстрэлу) ці згадзіцца. Маці выбрала першы варыянт. І па парадзе Якава Львовіча напісала данос, як кажуць, з вар'яцкага дома і з гэтай сям'ёй з'ехала ў Мурам.

Нкусаўцы пачалі шукаць маму для пакарання, а яе, як кажуць, і след прастыў. У Мураме мама атрымала дыплом медсястры, экстрэнам здаўшы іспыты за двухгадовы курс. У медыцыне, як вядома, экстрэнату няма, але ва ўмовах ваеннага часу зрабіць гэта было значна прасцей, чым у мірны час. Фронту патрэбны былі кваліфікаваныя медыцынскія кадры, якіх катастрофічна не хапала.

Нягледзячы на ўсе цяжкасці з кадрамі, само медыцынскае абслугоўванне было арганізавана проста цудоўна. Lekі, перавязачны матэрыял, хірургічны інструмент і іншае — усё пастаўлялася, як кажуць, па пстрычцы пальцаў.

Значна пазней, калі мама працавала ў Навукова-даследчым інстытуце анкалогіі і медыцынскай радыялогіі, у яе былі даволі частыя сустрэчы з былымі параненымі, якім яна выратавала жыццё.

Неяк трапіў у маміна аддзяленне сваяк аднаго з такіх выратаваных (мама не называла яго імя і прозвішча) у гады Вялікай Айчыннай вайны. І калі гэты былы паранены прыйшоў наведваць сваяка ў Інстытут, той кагосьці з медперсаналу спытаў, хто аперыраваў яго роднага. Пачуўшы знаёмае прозвішча — Галубовіч, падумаў: «Ці мала на свеце людзей з такім прозвішчам?!» Але вось чуд — ідзе яму насустрач іхняя Ірышка (так параненыя звалі маму). Ён на радасцях кінуўся ёй на шыю са словамі: «Ірышка! Сястрычка наша. Дзякуй

табе». Пайшлі яны ў мамін кабінет загадчыцы аддзялення грудной хірургіі і там далі волю і ўспамінам, і слязам. Маці тады адстаяла над яго родным каля дванаццаці гадзін, але зрабіла ўсё магчымае і нават немагчымае (здаецца, сваяк таго чалавека жыве і сёння). Наведвальніка будучае сваяка не так цікавіла, бо ён быў упэўнены ў тым, што калі аперыравала «іх Ірышка», значыць, усё было зроблена на найвышэйшым узроўні. І нават лепш.

Такіх сустрэч у маці было вельмі і вельмі шмат.

Неабходна сказаць, што Якаў Львовіч Гросман у дзеючай арміі быў з 1914 г., а гэта значыць, з Першай сусветнай вайны, на якой атрымаў тры Георгіеўскія крыжы і чатыры Георгіеўскія медалі «За храбрасць», у далейшым узнагароджаны дваццаццю васьмю савецкімі ўзнагародамі і трыма мангольскімі — двума ордэнамі Чырвонай Зоркі Манголіі і ордэнам Баявога Чырвонага Сцяга Манголіі. Усе яны вельмі падобныя да такіх жа савецкіх ордэнаў.

На Першай сусветнай вайне Якаў Львовіч быў артылерыстам-наводчыкам і кіраваў агнём батарэй па квадратах. Быў лёгка паранены, нават сам гэта і не заўважыў. Адзінае, што адчуў, — гэта калі аскепак карцечы трапіў у сустаў пальца правай рукі і назаўжды перакрэсліў мару стаць хірургам-афальмолагам. Пасля гэтага ранення палец перастаў згінацца. У гэты момант перадаваю лінію аб'язджаў вялікі князь Міхаіл. Ubачыў маладога салдата, які ў лужыне сваёй жа крыві працягваў кіраваць агнём, і скамандваў: «Падазваць!». Якаў Львовіч падбег і адрапартаваў: «Ваша імператарская вялікасць, радавы Якаў Гросман». Той, не задумваючыся, выняў са скрынкі Георгіеўскі крыж і прышпіліў да гімнасцёркі, а сваёй свіце скамандаваў: «Аформіць!». Вось так Якавам Львовічам быў атрыманы першы Георгіеўскі крыж.

Паўторна ён быў прызваны ў войска 1919 г. Потым быў дырэктарам Інстытута мацярынства і дзяцінства, дырэктарам Інстытута эндакрыналогіі. Нават некаторы час займаў пасаду першага намеснікама наркама аховы здароўя СССР Мікалая Аляксандравіча Сямашкі.

Якаў Львовіч з групай савецкіх медыкаў дапамагаў укараняць у Манголіі навуковыя метады ў медыцынскія установы гэтай краіны, ствараць санаторна-курортнае лячэнне. Гэта не была простая шматгадовая камандзіроўка толькі таму, што ў краіне ішла Грамадзянская вайна.

Вось што пісаў у сваіх успамінах унук Якава Львовіча Пётр Любін, цудоўны, натхнёны Пецька, пра дзёда: «Ва ўкараненні ў практыку аховы здароўя Манголіі метадаў навуковай медыцыны таксама неацэнную дапамогу аказалі савецкія ўрачы і медыкі. Вынікі іх працы знайшлі адлюстраванне ў санаторна-курортнай справе Манголіі.

Удзельнікі экспедыцыі па ахове здароўя Я. Л. Гросман, С. Ю. Беленькі, Х. М. Фрэйдзін пры аглядзе хворых давалі парады і рэкамендацыі па паказаннях прымянення мінеральных вод, метадыцы прыняцця ваннаў, а ў 1932 годзе на аснове тэрмальнай крыніцы Ераа быў адчынены першы санаторый, у якім практыкаваў, рабіў агляды, даваў рэкамендацыі Х. М. Фрэйдзін, а непасрэдных вынікі лячэбных працэдур адлюстроўваў у справаздачах і зводках.

Дзед узначальваў групу савецкіх медыкаў у Манголіі, удзельнічаў у ліквідацыі чумы, бабуля рабіла аперацыі на вачах. Манголы не верылі, што простая жанчына без дапамогі Вышэйшых сіл можа вярнуць зрок аслепламу гадоў дваццаць назад чалавеку, падалі перад ёй на зямлю. А бабуля (мама там была дзяўчынкай) прастрыгала акно ў катаракце!

Алесь Марціновіч РУЖЫ І ЦЕРНІ

На адлегласці многае бачыцца па-іншаму. Заканамерна, што з'яўляецца і жаданне па-новаму ацаніць пэўныя падзеі. У гэтым нічога дрэннага няма. Кепска, аднак, калі ёсць ахвотныя зрабіць белае — чорным, а чорнае — белым. Найперш калі асэнсоўваюць першыя гады савецкай улады, тое, што адбывалася ў час Грамадзянскай вайны. Шчыра скажам: рознае было. Перагібы назіраліся не толькі ў перыяд калектывізацыі. Бяда, аднак, у тым, што тыя, хто негатыўна ставіцца да ўсяго гэтага, не могуць зразумець, а часам і не хочуць, што новае жыццё віталі тысячы, мільёны сумленных людзей. І не бальшавіцкай прапагандзе паддаваліся, як даводзяць некаторыя, а ўсвядомлена, з чыстым сумленнем рабілі свой выбар. У шэрагу іх быў і пісьменнік Рыгор Мурашка.

Родам ён з багатага не толькі на землі ўраджайныя, але і на таленты Слуцкага раёна. З'явіўся на свет 16 лютага 1902 года. Сям'я была звычайная, а ў тагачасным разуменні бедная. Куды ні кінь — нястача, а зямлі — кот наплакаў. З маленства давялося працаваць разам з дарослымі. Тым не менш, як цяжка ні даводзілася бацькам, паспрыялі, каб скончыў мясцовае двухкласнае вучылішча. А што да вучобы быў ахвотны, сведчыць тое, што завяршыў вучобу з пахвальным лістом. Адбылося гэта, пэўна, не без ўплыву аднаго сацыял-дэмакрата, які, яшчэ да паступлення Рыгора ў вучылішча, вярнуўся ў родную вёску зсылкі, якую адбываў за рэвалюцыйную дзейнасць. Ён зацікавіўся дапытлівым хлопчыкам. Калі Рыгор Мурашка паступіў у вучылішча, далучыў яго да сацыял-дэмакратычных ідэй. Не толькі знаёміў з працамі, прысвечанымі ім. Заўважыўшы прагу да чытання, даваў кнігі Льва Талстога, Антона Чэхава, Максіма Горкага, іншых пісьменнікаў. Ён і параіў яму паступаць у Слуцкае камерцыйнае вучылішча. Не сумняваўся, што ўступныя экзамены здасць паспяхова. Так і атрымалася. Аднак навучэнцам Рыгор Мурашка не стаў. Ніхто загадзя не папярэдзіў, што за вучобу давядзецца плаціць. Прытым — немалыя грошы. Адкуль ім было ўзяцца ў беднай сялянскай сям'і?

Гэткая гісторыя атрымалася і са Слуцкай гімназіяй. Адна розніца: аб аплаце за вучобу загадзя папярэдзілі. Папярэдзілі і тады, калі сабраўся падаваць дакументы ў Слуцкае духоўнае вучылішча. Балазе, без аплаты абышлося, калі ў 1917 годзе паступаў у Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю. Ды ўжо тое, што іспыты здаў на «выдатна», пераканала будучых выкладчыкаў, што ён з тых, з кім у навучанні праблем не будзе. Аднак яны з'явіліся, але іншага кшталту. Працягвалася Першая сусветная вайна. Лінія фронту праходзіла пад Баранавічамі. Вучоба часта перапынялася, а з акупацыяй нямецкімі войскамі ў канцы 1918 года Беларусі зусім спынілася. У будынках семінарыі размясціліся захопнікі, а навучэнцы вярнуліся дамоў.

Рыгор Мурашка некаторы час працаваў паблізу ад Бязверхавічаў у маёнтку Івань, які належаў памешчыку Кір'якаву. Потым наняўся рабочым па рамонце шашы. Разам з ім працавалі юнакі як з Бязверхавічаў, так і з суседніх вёсак,

а таксама са Слуцка. Даведаўся, што Антон Сімановіч, Сымон Чыж, Сцяпан Красуцкі ўваходзілі ў партызанскую юнацкую арганізацыю, якую ўзначальваў падпольны камітэт слуцкіх камуністаў. Дзякуючы ім, з'явілася група і ў Бязверхавічах. Рыгор не застаўся ўбаку. Камсамольцы вялі тлумачальную работу сярод вясковай беднаты, расказвалі аб тым, што дасць ёй савецкая ўлада. Завастралі ўвагу на пытаннях, якія хвалявалі тады насельніцтва, тлумачачы дэкрэты аб зямлі і міры. У навакольных вёсках Навадворцы, Лучнікі, Агароднікі, Журава распаўсюджвалі адозвы і лістоўкі.

Да рэвалюцыйнай барацьбы далучыўся і брат Рыгора Мікола. Калі раздабылі зброю, разам з усімі стаў вучыцца валодаць ёю. Не толькі самі хацелі гэтага, але і падпольны камітэт камуністаў настойваў, бо ведалі тое, аб чым юнакі толькі здагадваліся. Чырвоная армія павінна была пачаць наступленне. Каб дапамагчы ёй, трэба было ўзняць паўстанне. Штаб яго быў у Слуцку. На вуліцу Падвальную, у закінутым доме, дзе ён знаходзіўся, па вечарах наведваўся і Рыгор Мурашка. Туды і назад пераадольваў шмат кіламетраў, незаўважна праходзячы праз варожыя патрулі. І так неаднойчы, каб высветліць, як дзейнічаць далей.

Упэўненасці пабольшала, калі даведаўся, што каравульная рота легіянераў слуцкага гарнізона перайшла на бок паўстанцаў. Ды яшчэ кіраўніцтва паўстання сказала юнакам: «Мы спадзяёмся на вас». Захацелася хоць заўтра выканаць пастаўленае заданне. Аднак здзейснілі яго пазней. У той момант, калі першыя легіянерскія абозы рушылі па шашы. Перад гэтым на станцыі Слуцк Мурашка і Янка Сімановіч атрымалі ад чалавека, якому давяралі, некалькі вёдзер газы і мазуту. Некалькі разоў прабіраліся праз варожую ахову, каб папаўняць запасы ў густым альшэўніку на балоце. Як толькі ворагі паказаліся, мост падпалілі.

Усё вышэйсказанае ўзята з нарыса-ўспамінаў Міколы Хведаровіча «Рыгор Мурашка». Пра Рыгора Данілавіча пісалі, вядома, шмат. І не толькі пра яго творы, асэнсоўвалі і яго жыццёвы шлях, але ў адзначаных згадках шмат таго, пра што іншымі аўтарамі не сказана. Мікола ж Хведаровіч многае чуў ад самога Рыгора Данілавіча. Даводзілася і працаваць з ім. Хведаровіч — гэта, як вядома, псеўданім. У сапраўднасці ён Мікалай Чарнушэвіч. З'яўляўся байцом харчатрада, служыў у часцях асобага прызначэння, быў камісарам Слуцкага ваенкамата па дапрызыўнай падрыхтоўцы. Багатая на фактычны матэрыял яго мемуарная аповесць «Сповідзь перад будучыняй». А Рыгор Мурашка у 1920—1921 і ў 1924—26 гг. служыў у Чырвонай арміі. Падчас службы ў 1920 годзе скончыў курсы пры Народным камісарыяце ўнутраных спраў БССР, быў інструктарам павятовага ваенрэўкама.

Упершыню яны сустрэліся на зборах Слуцкага чонаўскага атрада зімой 1921 года. Тады Рыгор і паведаміў яму аб сабе і сваіх сябрах-падпольшчыках: «У прамёрзлым памяшканні нейкай закінутай майстэрні ў Слуцку гуляў сцюжлівы вецер. Мы грэліся каля пячуркі, у якой млява, з трывожным папіскваннем дыміліся асінавыя галавешкі. На паламанай драўлянай скрынцы ад патронаў сядзеў Мурашка, шчупленькі юнак у кароценькім паўкажушку. Стары чырворнаармейскі шлем расхрыстана прыкрываў сваімі шырокімі крылямі вузкія плечы, а з-пад суконнага зашмальцаванага казырка быў бачны змораны твар з густым рабаціннем. Нейкая заклапочанасць ці, можа, глыбокая задуменнасць вылучалі гэтага хлапца сярод шумлівай камсамольскай братвы».

«Вось так заўсёды бывае, — працягвае Мікола Хведаровіч, — глянеш чалавеку ў вочы, і захацацца разгадаць яго душу. Можа, без гэтай магутнай сілы прыцягнення ніколі б не існавала сапраўднай дружбы?» Пытанне зададзена, а далей і адбываецца разгадванне душы таго, з кім хутка пасябраваў. Агульны

момант знайшлі і з-за таго, што былі захопленыя літаратурай і самі ўзяліся пісаць. Адзін — вершы, другі — прозу.

Рыгор Мурашка пачынаў свой творчы шлях з актыўнага супрацоўніцтва з рэдакцыяй случкай акруговай газеты «Вясковы будаўнік». Гэтыя звесткі ў даследаваннях аб яго творчасці, па сутнасці, абыходзяцца ўвагай. Як і тое, што не адразу дасягнуў поспеху ў прозе. Падобны момант Мікола Хведаровіч таксама не абмінуў:

«— Ну, а як твае літаратурныя справы? Ты ж некалі хваліўся мне, што пасылаў свае творы ў Мінск, у “Маладняк”? — спытаўся я.

— Пасылаў то пасылаў, але адказ атрымаў не вельмі вясёлы. Кажуць, што апавяданні хоць і цікавыя па змесце, але маюць шмат стылістычных хібаў, упікаюць за правінцыяналізмы ў мове. А я ж пісаў на той мове, на якой размаўляюць нашы случакі, а падзеі, аб якіх ідзе гутарка ў апавяданнях, таксама жыццёвыя, праўдзівыя».

Пасля гэтага яшчэ раз нагадаў пра свайго брата Міколу, які служыў у пагранатрадзе і быў забіты ў 1922 годзе. Толькі праз два гады яго труну прывезлі са Старобіна і пахавалі ў Слуцку ў брацкай магіле: «Я так любіў яго. Ён са мной быў у падпольнай групе ў час акупацыі. Не магу забыць яго...» Ужо на кватэры «дастаў з шуфляды стала тоўсты каленкоравы сшытак і пачаў чытаць сваё апавяданне». Твор быў напісаны «пад уражаннем перажытага, звязанага з гісторыяй аб забойстве брата Мікалая. Рыгор Данілавіч хваляваўся, часта курыў, і ў гэты момант дзяліўся ўражаннямі аб прачытаным».

Апавяданне было надрукавана ў газеце «Чырвоная змена». Аднак не ў такім выглядзе, як напісана. Праўда, ні сам Мурашка, ні Хведаровіч мастацкіх недахопаў у ім не заўважылі, пра што ён і засведчыў ва ўспамінах: «Супярэчнасцей вялікіх не магло быць. Я сам тады быў невялікі грамацей, літаратурнага вопыту не адчувалася і ў майго сябра». Прачытаўшы твор, Рыгор Мурашка ўжо быў іншай думкі: ад «<...> апавядання засталіся “рожкі ды ножкі”. Яно папала спачатку ў рукі Міхася Зарэцкага, але ён такі “жывадзёр”, што ад апавядання пакінуў адзін шкілет...». Каб улагодзіць сябра, Мікола Хведаровіч, запытаўся: «То, мабыць, ты застаўся з крыўдзе?» Адказ прагучаў нечаканы: «Наадварот. <...> Я вельмі ўдзячны яму. Такі майстар прозы, як Міхась Зарэцкі, хіба можа сапсаваць? Ён прасвятліў сюжэт, выраўняў стыль, павыкідаў усе падобныя сказы. Ён мастак, а гэта, брат, усё». Зарэцкім ён захапляўся. У яго творчасці яго прываблівала ўсё. І юнацкая рамантыка, і ўзнёслая апавядальнасць.

У канцы 1926 года, дэмабілізаваўшыся з войска, Рыгор Мурашка стаў працаваць адказным сакратаром часопіса «Большавік Беларусі». Уваходзіў у кіруючыя органы «Маладняка». Загадаў аддзелам мастацкай літаратуры Дзяржаўнага выдавецтва БССР, узначальваў кабінет маладога аўтара пры Саюзе пісьменнікаў Беларусі. Як прэзаік, дэбютаваў у газеце «Савецкая Беларусь» 19 снежня 1924 года апавяданнем «Папоўскі шлюб». Праўдзівей — звычайнай замалёўкай, аб чым сведчыць падзагалавак «малюнак з натуры».

Што да заўваг супрацоўнікаў рэдакцыі аб некаторых яго творах, пісьменнікаў, якія знаёміліся з імі на прадмет публікацыі, яны небеспадстаўныя. Яму і ў далейшым часам бракавала моўнага майстэрства. Нярэдка празмерна захапляўся дыялектызмамі, свядома пішучы так, як гаварылі на роднай яму Слуцчыне. У чым яму нельга было адмовіць — гэта ў цудоўным веданні жыцця. У апавяданнях, а пазней і ў творах «вялікіх жанраў», часта прытрымліваўся дакументальнай асновы, рэальных падзей і канкрэтных фактаў. Як у апавяданні

«З-пад напласту гадоў», якое можна аднесці да жанру дакументальна-мастацкага твора з выразнай мемуарнай скіраванасцю.

Звяртаючыся да гадоў сваёй маладосці, апавядаў пра тых, з кім разам змагаўся за светлую будучыню. Кожны з іх — варты добрай памяці. Аднак у творы быццам прысутнічае і збіральны вобраз народа-змагаара, народа-пакутніка. Гінулі лепшыя. Гінулі за сваю праўду: «Дваццаць маладых мужных сыноў рэвалюцыі сваёю гарачаю кроўю палілі пладлівую глебу. І тысячны натоўп, які стараліся запалохаць крывавыя каты рэвалюцыі, знарок вывеўшы на расстрэл а 10 гадзіны раніцы, не спалохаўся. Не спалохаўся ён таго, што крывавымі рукамі пастрэленых барацьбітоў закопвалі ў яму жывымі, як закопвалі жывога дужаку Антона Сімановіча...

Не спалохаліся. Помсцілі добра за дваццаць пятае красавіка.

Дзясяткі, сотні, тысяч чырвоных партызанаў расстрэльвалі белапольскія паны — з лясоў, з жыта, з равоў і хат — роўна праз тры месяцы пасля гэтага».

На першы погляд, стыль далёкі ад мастацкасці. Шмат у чым празмерна публіцыстычна-поклічны. Толькі ў гэтым выпадку без такой пафаснасці абысціся немагчыма. Адчуванне такое, што напісана не чарнілам, а крывёю. Мужнасцю барацьбітоў нельга не захапляцца. Толькі з вышыні сённяшняга стаўлення да тагачасных падзей бачыцца іншае. Становіцца зразумела, да якой нянавісці, лютасці, жорсткасці можа прывесці супрацьстаянне, калі брат пойдзе на брата. Былі ж такія сярод і тых, хто тады ваяваў на баку захопнікаў, у дадзеным выпадку палякаў. Падтрымлівалі іх, бо меркавалі, што супрацоўніцтва з імі дапаможа, пойдзе на карысць будучай Беларусі. Выкарыстоўвалі раздрай паміж імі і бальшавікамі ў спадзяванні, што ў выніку гэта дапаможа Беларусі развівацца самастойна, а не ў складзе Расіі. Гэтая палітычная блізарукасць, што агрэсары акажуцца добрымі, адна з трагедый Грамадзянскай вайны. Як і смерць тысяч людзей з абодвух бакоў. Бальшавікі таксама не шкадавалі куль для сваіх праціўнікаў. А для нас сённяшніх — гэта ўрокі гісторыі. І напамінак, што падобнае ніколі нельга забываць.

Тэма барацьбы старога з новым у творчасці Рыгора Мурашкі займала важнае месца. Калі ж глядзець шырэй, у цэнтры яе нязменна знаходзілася сутыкненне двух супрацьлеглых лагераў: тых, хто трымаўся за ранейшае жыццё і хто гатовы быў мінулае цалкам перакрэсліць. Тады гэта, як вядома, называлася класавай барацьбой. А дзе барацьба — там магчымы і крайнасці, а паколькі літаратура з'яўляецца адлюстраваннем жыцця грамадства, яна таксама ў адлюстраванні іх не абыходзілася без крайнасцей.

Пацвярджэнне таму і апавяданне «Стрэл начны ў лесе». У ім паказаны той, хто — «авечка з слязьмі ўдзень, а ўночы — воўк-гад». Такія «ваўкі» на што заўгодна здатны. Таму з-за гэтага нелюдзя і загінуў вясковы селькар. Шкада толькі, што Рыгору Мурашку не ўдалося дасягнуць псіхалагічнай праўдзівасці і пераканальнасці ў ацэнцы яго ўчынку. Ідучы ад выпадкаў, тады распаўсюджаных, ён не змог належным чынам ператварыць праўду жыццёвую ў праўду мастацкую. У выніку твор стаў толькі чарговай фіксацыяй трагічнага выпадку, адным з тых эпізодаў, якія мелі месца ў гады калектывізацыі.

Аднак прычына не ў творчай нявопытнасці Рыгора Данілавіча, а ў праяўленні тых тэндэнцый, якія панавалі ў тагачаснай літаратуры. Нярэдка вырашэнне складаных жыццёвых пытанняў ператваралася ў свайго роду лозунгавасць. А яшчэ выкарыстанне ў розных творах калізій, шмат у чым падобных, вяло да пэўных паўтораў. Калі ж ён адыходзіў ад іх, творчая ўдача не прымушала сябе чакаць. У гэтым упэўніваешся, знаёмячыся з апавяданнем «Бросня вясновая». Гэты твор — адзін з яго ранніх, напісаны яшчэ ў 1925 годзе. Калі толькі пачынаў

шукаць свае тэмы, зразумела, не мог не звярнуцца і да той, якая звязана з адлюстраваннем падзей, звязаных з класавай барацьбой. Тым не менш твор прагучаў, бо ён зместам сваім непадобны на іншыя такой праблематыкі. Адбылося гэта дзякуючы ўдала выбранаму вобразу галоўнага героя Міхася Алесюка. Але прываблівае ён не таму, што з'яўляецца камуністам, як лічылася, перадавым чалавекам свайго часу. Як і не з-за таго, што ў палітычных поглядах ён у нечым вагаецца, што давала падставы зазірнуць у тыя лабірынты яго душы, якія схаваныя і не адразу бачныя. Заўважыць іх можна толькі, калі быць пільным псіхолагам. Адпаведна і перадаць праўдзівым вобразам Алесюка атрымалася таму, што пісьменнік, не адыходзячы ад тагачасных рэалій, паказаў чалавека, які нечакана сустрэў сваё сапраўднае каханне. Праўда, лепш бы знайшоў нейкую іншую абранніцу. Але пра гэта будзе вядома пазней, а пакуль...

Рыгора Данілавіча часта папракалі, і праўдзіва, заслужана, за празмернае выкарыстанне мясцовых слоў, асобныя з якіх можна пачуць толькі на яго роднай Случчыне. Па-рознаму ўспрымаліся празмерныя лірычныя адступленні. Папрокі ўзніклі і праз насычанасць пейзажамі, якія пры іх маляўнічасці замаруджваюць плынь апаведу, а ў нечым і запавольваюць дзеянне. Ды ў «Бросні вясновай» усё гэта да месца. З самага пачатку апавяданне прыцягвае той настраёвасцю, калі адчуваеш: тое, што каму-небудзь можа падацца празмернай падрабязнасцю, патрэбнае. Усё гэта паступова настройвае на тое, што ў Міхася Алесюка, як і ў іншых персанажаў, адбудзецца нешта важнае.

«Ветрык-дзяўчур кахаўся з маладзенькімі ліпкамі, што наўкола раслі, калі Алясюк выйшаў на двор. Уваччу мітуссю замільгацелася прыемная здаволенасць.

— А-а-ах, — пацягнуўся ён усім сваім дужым целам, зайздросна ўдыхаючы разкаваты, як той свежы бярозавы квас, халадок вясновай раніцы. — Такого хараства я не бачыў нідзе нават на малюнках»;

«Ветрык дыхнуў мацней і пачаў жартавачь з пачырванелай ужо вадзяной раўніной. Вось яна пачала маршчыцца, трапяталася, пацягвалася, плюшчыць вочы ад чырвоных праменьняў, але, бы трохі асвойтаўшыся, заклапацілася грабянцам жвавенькіх хваль.

— Захвалявалася, галубанька. Усё роўна, што вадзяным плугам барозны хто парабіў на ёй. А сенажаць!..»;

«Якія прыгожыя ліпкі! Вёска, вёска, як многа ў табе хараства, чыстага, непадмалёванага! Ты, “сівенькая”, “старэнькая”, і ўсё ж ткі вечна юная, вечна свежая. А чалавек... ну, вось хоць бы я... маю пад трыццаць гадоў, а колькі засталася пажыць? Добра, калі яшчэ дзесяць, ну, пятнаццаць гадоў. Цяперашні век такоўскі. Рэвалюцыя шмат забрала».

Міхася Алесюка чакала б звыклая праца ў райвыканкаме з вырашэннем вялікіх і малых пытанняў, з рэагаваннем на скаргі — тыя, што маюць пад сабой падставу, і надуманыя, каб толькі самому выглядаць у лепшым святле. Чакала б, калі б на адлегласці не ўбачыў тую, якая яму адразу кінулася ў вочы. Пазнаёміўся з ёю, дзякуючы старшыні райвыканкама:

«— Добры дзень!

Срэбраны званочак, здавалася яму, празвінеў па пакоі, праплыў у прапахлым канцылярыяй паветры і растаў дзесь пад столлю ў кутках.

Не мог узняць вачэй і зірнуць на яе.

А голас старшыні, спакойны і звычайна жартлівы, правякаў над вухам.

— Здаецца, яшчэ незнаёмы. Новы наш працаўнік райвыканкама... і кветка тутэйшай мясцовасці Тося Мікалаеўна».